

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XLII

Zagreb, 2018.

Broj 81

rasprave i prilozi

UDK 929:2-34(497.571Istra)“08/10”
2-533:2-34

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. lipnja 2017.

Prihvaćeno za objavljivanje: 5. listopada 2017.

HAGIOGRAFSKA TRADICIJA ISTRE I MATERIJALNA SVJEDOČANSTVA ŠTOVANJA MUČENIKA U KASNOJ ANTICI I RANOME SREDNJEM VIJEKU

Marina ZGRABLIĆ, Pula

U radu se donose podatci proizašli iz pasija istarskih mučenika, koje su sačuvane u najstarijim rukopisima karolinških kodeksa od 9. stoljeća nadalje. Uvažavajući recentne objave hagiografskih tekstova o istarskim mučenicima (Passio Iusti, Passio Pelagii, Passio Mauri Afri, Passio Germani), stječe se uvid u njihov karakter unutar širega hagiografskog konteksta Akvileje, na temelju čega se nastoji reinterpretirati njihova vrijednost kao povijesnih izvora za poznavanje crkveno-političkih okolnosti te društvenih i kulturnih kretanja u Istri na dvjema kronološkim razinama. Prva kronološka razina je kasnija i odnosi se na vrijeme njihova nastanka u pisanim obliku u karolinško doba, kada se potvrđuju kao sredstvo nadzora Franačke države nad biskupijama u Istri te stječu ključnu ulogu u učvršćivanju crkvenog identiteta grada. Druga razina predstavlja povratak ranijem razdoblju kasne antike, u kojemu štovanje pojedinih istarskih mučenika ima svoje podrijetlo. Pritom se istraživanje nužno oslanja na materijalne dokaze štovanja (epigrafski materijal te posvete crkava) uzimajući u obzir recentne rezultate arheoloških istraživanja koji rasvjetljavaju najraniju prošlost štovanja pojedinih mučenika u Istri.

KLJUČNE RIJEČI: *istarski mučenici, Akvileja, pasije, štovanje, kasna antika, crkve.*

Uvod

Od 9. i 10. stoljeća istarske biskupije (Tršćanska, Novigradska, Porečka i Pulska) postaju aktivni sudionici u stvaranju hagiografskog korpusa, koji nedvojbeno pokazuje znakovita zajednička obilježja s hagiografskom produkcijom Akvileje. Općenito hagiografski tekstovi predstavljaju u svom izvornom obliku tekstove kultne i liturgijske namjene, a njihova je

raširenost od karolinškog doba vrlo zapažena. Riječ je u prvom redu o pasijama (*passiones*), koje osim spomenute kulturne i liturgijske namjene, često sadrže i elemente koji ukazuju na stanovitu političku težinu i kulturnu pozadinu lokalne sredine u kojoj su nastali te je iz njihova sadržaja moguće iščitati nastojanja njihovih naručitelja. Hagiografski su tekstovi nerijetko sastavljani da bi opravdali određena teritorijalna prava i zahtjeve vlastitih biskupija, ali i prestiž u odnosu na susjedna crkvena središta, najčešće naglašavajući antičko porijeklo njihovih protagonista. Činjenica da se općenito u hagiografskim tekstovima očituju i ostali aspekti: institucionalni, društveni, ekonomski i vjerski, nedvojbeno im pridaje karakter povijesnih izvora,¹ iako valja naglasiti potrebu za stanovitim oprezom prilikom kritičkog čitanja hagiografskog teksta s ciljem utvrđivanja rekonstrukcije vremena i mjesta te povijesnih okolnosti u kojima su nastali.² Sve donedavno su istraživanja hagiografskih izvora Akvileje i Istre bila pretežito usmjerena na pokušaj određivanja, tj. potvrđivanja mučnikove autentičnosti te time i na nastojanja da se rekonstruira nastanak i razvoj ranokršćanskih zajednica na akvilejskom području, kojemu je u crkveno-administrativnom pogledu pripadala Istra.³ Međutim, u posljednja se dva desetljeća znanstvena pozornost usmjerila na istraživanja rukopisne tradicije hagiografskih tekstova s ciljem da se ustanove povijesne okolnosti i vrijeme njihova nastanka u pisanom obliku, što nam u slučaju akvilejskih i istarskih pasija pokazuju nedavno objavljeni tekstovi iz karolinških kodeksa, koji su sastavljeni u 9. i 10. stoljeću i nadalje, dok se kasnije nastale pasije tršćanskih mučenika uzimaju u obzir kao izvori za poznavanje kasnosrednjovjekovnih crkvenih prilika u Trstu.⁴ Prilikom istraživanja razvojnih faza šovanja mučenika valja voditi računa o činjenici da je vrijeme nastanka pasije u pravilu kasnije od samog porijekla kulta.⁵ Osim toga, prisutnost najranije faze šovanja mučenika, ako je i zasvjedočeno u pisanim izvorima, ne mora značiti i istodobno postojanje

---

¹ Objava monografije u dva dijela *Le passioni dei martiri aquileiesi e istriani*, I, (dalje: *Le passioni*, I), (ur. Emanuela COLOMBI), Roma, 2008. i *Le passioni dei martiri aquileiesi e istriani*, II, (dalje: *Le passioni*, II, 1–2) (ur. Emanuela COLOMBI), Roma, 2013., omogućuje uvid u proučavanje pasija i njihovo sagledavanje kao povijesnih izvora. Monografija donosi kompleksna povijesna, hagiografska i filološka istraživanja pasija akvilejskih i istarskih mučenika. Općenito o pasijama mučenika i njihovoj povijesnoj vrijednosti vidi: Emanuela COLOMBI, »Uno sguardo d'insieme« (dalje: *Uno sguardo*), *Le passioni* II, 1, str. 79–126; Réginald GRÉGOIRE, *Manuale di agiologia. Introduzione alla letteratura agiografica* (dalje: *Manuale di agiologia*), Fabriano, 1996.; Sophia BOESCH GAJANO, *La santità*, Roma, 2005.

² Vidi u: Emanuela COLOMBI, »Caratteristiche delle *Passiones* aquileiesi e istriane« (dalje: *Caratteristiche*), *Le passioni*, I, str. 51.

³ Tim su se pristupom kad je riječ o istarskim i akvilejskim mučenicima bavili uglavnom talijanski znanstvenici u prošlom stoljeću te slovenski povjesničar Rajko Bratož. Literatura o tom problemu vrlo je opsežna, a intenzivnije je prisutna već početkom 20. st. Vidi: Pio PASCHINI, *La chiesa aquileiese ed il periodo delle origini* (dalje: *La chiesa*), Udine, 1909.; Francesco LANZONI, *Le diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII (an. 604)* (dalje: *Le diocesi*), Faenza, 1927.; Pio PASCHINI, »A proposito dei martiri aquileiesi«, *Aquileia Nostra*, br. 4, 1933., str. 25–30. Temeljne studije o istarskim mučenicima i ranokršćanskim zajednicama donose Giuseppe CUSCITO, *Cristianesimo antico ad Aquileia e in Istria* (dalje: *Cristianesimo antico*), Trieste, 1977.; ISTI, *Martiri cristiani ad Aquileia e in Istria. Documenti archeologici e questioni agiografiche* (dalje: *Martiri cristiani*), Udine, 1992.; Rajko BRATOŽ, *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*, Ljubljana, 1986.; ISTI, *Il cristianesimo aquileiese prima di Costantino fra Aquileia e Poetovio* (dalje: *Il cristianesimo aquileiese*), Udine, Gorizia, 1999.

⁴ Vidi: E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 51; Paolo CHIESA, »Le agiografie dei martiri triestini e aquileiesi nei manoscritti« (dalje: *Le agiografie*), *San Giusto e la tradizione martiriale tergestina* (ur. Giuseppe CUSCITO), *Antichità Altoadriatiche* (dalje: *AAAd*), br. 60, Trieste, str. 57–82; ISTI, »I manoscritti delle *Passiones* aquileiesi e istriane« (dalje: *I manoscritti*), *Le passioni*, I, str. 105–125.

⁵ Usp. R. GRÉGOIRE, *Manuale di agiologia*, str. 23.

crkvene građevine, koja se često podiže tek kasnije.⁶ U svakom slučaju, kompleksni karakter predmeta istraživanja nameće i neizostavno pitanje materijalne, točnije arheološke pojavnosti štovanja mučenika u Istri, što znači izravno istraživanje konkretnih materijalnih dokaza, u prvom redu crkvenih građevina, u kojima se odvijalo liturgijsko štovanje, epigrafskog materijala, relikvijara te likovnih prikaza mučenika. Budući da se arheološki dokazi o istarskim mučenicima prepoznaju s većim ili manjim stupnjem pouzdanosti, često uz izostanak izravnih svjedočanstava, potvrdi štovanja mučenika u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku u Istri pristupa se i metodom proučavanja posveta crkava. Upravo posveta crkava predstavlja jedan od najzastupljenijih oblika štovanja svetaca te je stručnjaci smatraju pravilom i temeljem u proučavanju ranokršćanske hagiografije⁷.

Rukopisna tradicija i kronologija nastanka hagiografskih tekstova s akvilejskog i istarskog područja

S obzirom na činjenicu da je većina legendi imala starije porijeklo u kasnoantičkom razdoblju, hagiografija se razmatra kao povijest određenog mjesta, područja ili zajednice. Pomnom filološkom analizom hagiografskih tekstova akvilejskih i istarskih mučenika omogućeno je praćenje njihovih zajedničkih odlika, koje ih približavaju lokalnom i regionalnom ambijentu Akvileje. Područje Istre pripadalo je u kasnoj antici provinciji *Venetia et Histria*, čije je administrativno središte bila Akvileja, koja je u drugoj polovici 4. stoljeća uzdignuta na rang metropolitanske biskupije.⁸ Međutim, ima malo podataka o kršćanskim zajednicama u Istri u vrijeme progona, kao i o stupnju crkvene organizacije za vrijeme nakon uspostave vjerske tolerancije za vrijeme Konstantina i njegovih nasljednika u 4. stoljeću. Naime, opći problem predstavlja nedostatak svjedočanstava u suvremenim pisanim izvorima.⁹ Potvrđene su tri kršćanske zajednice, koje su nastale i razvile se u tri-

⁶ Usp. Gisella CANTINO WATAGHIN – Letizia PANI ERMINE, »Santuari martiriali e centri di pellegrinaggio in Italia fra tarda antichità e alto medioevo«, *Akten des XII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie*, Teil 1 (= *Jahrbuch für Antike und Christentum* 20, 1), Münster, 1995., str. 127–129.

⁷ Usp. Hypollite DELEHAYE, »Loca sanctorum«, *Analecta Bollandiana*, br. 40, Bruxelles, 1930., str. 23. Usp. Branka MIGOTTI, »Neka pitanja ranokršćanske hagiografije srednje Dalmacije«, *Arheološki radovi i rasprave*, br. 11, Zagreb, 1988., str. 133–159; ISTA, »Naslovnici ranokršćanskih crkava u Dalmaciji«, *Arheološki radovi i rasprave*, 1996., br. 12, Zagreb, str. 189–190; Vidi također: S. BOESCH GAJANO, *La santità*, str. 13.

⁸ Usp. Gian Carlo MENIS, »Le giurisdizioni metropolitiche di Aquileia e di Milano nell'antichità«, *AAAd*, br. 4, Trieste, 1973., str. 281–284. Akvileja je kao ranokršćansko središte određivala i osnovne impulse kretanja kulturnih i vjerskih utjecaja u Istri pa prema tome u mnogim vidovima predstavlja neizbježan uzor i model za istraživanje kristijanizacije Istri u provinciji *Venetia et Histria*. Vidi: G. CUSCITO, »Il primo cristianesimo nella *Venetia et Histria*. Indagini e ipotesi«, *AAAd*, br. 28, 1986., str. 259–309, te novija razmatranja u: Claire SOTINEL, *Identité civique et christianisme: Aquilée du IIIe au VIe siècle* (dalje: *Identité*), Rome, 2005., str. 188–212 i R. BRATOŽ, »Med Italijo in Ilirikom: slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki« (dalje: *Med Italijo in Ilirikom*), *Zbirka Zgodovinskega časopisa*, br. 46, Ljubljana, 2014., str. 506–507.

⁹ To je razvidno iz činjenice da se istarski klerici ne pojavljuju kao sudionici velikih zbivanja u životu Crkve u IV. stoljeću u regiji. Istarski biskupi nisu prisutni među sudionicima Koncila niti se javljaju u književnoj polemici između 4. i 5. stoljeća, kada su se razvile rasprave o arijanizmu i pelagijanizmu. Vidi: G. CUSCITO, *Cristianesimo antico*, str. 193–195. Očito je da institucionalizacija kršćanstva ili razvoj crkvene organizacije nastupa nešto kasnije, ako se proces usporedi s onim u susjednoj sjevernoj Italiji ili južnoj Panoniji. Takvo je »kasnjenje«, kako je zaključio R. Bratož, uočljivo i na istočnom Jadranu, na prostoru sjeverne Dalmacije i Prevalitane. Vidi: R. BRATOŽ, »Cristianesimo in Istria. Una sintesi e alcune riflessioni (con particolare

ma rimskim kolonijama, Trstu (*Tergeste*), Poreču (*Parentium*) i Puli (*Pola*) te su sigurno tijekom 4. i 5. stoljeća organizirane kao biskupije.¹⁰ U prvoj polovici 6. stoljeća Bizantsko-gotski rat ubrzao je raspadanje provincije, koje je započelo u vrijeme Ostrogotske države, kada je provincija *Venetia et Histria* bila podijeljena na dva dijela.¹¹ Istarske su biskupije bile podvrgnute Akvilejskoj crkvi sve do 607. godine, kada se Akvilejski patrijarhat dijeli na langobardski dio sa sjedištem najprije u Cormonsu, zatim u Cividaleu te naposljetku u Akvileji, i bizantski dio sa sjedištem u Gradu i jurisdikcijom nad biskupijama u Istri, što je rezultat crkveno-političkih zbivanja vezanih uz shizmu Triju poglavlja.¹² Od zadnje četvrtine 8. stoljeća Istra postaje sastavni dio Franačke države te je uspostavljanje središta svjetovne i crkvene vlasti u Novigradu čvrsto povezana s Karolinzima.¹³ Na Koncilu u Mantovi 827. godine Akvileji su na zahtjev biskupa Maksencija vraćena prethodna prava na istarska biskupska sjedišta.¹⁴ Valja istaknuti da se tada u Franačkom carstvu stvaraju uvjeti za crkveno-političku intervenciju, koja će se temeljiti upravo na posjedovanju relikvija i stvaranju literarnih hagiografskih djela te će se na inicijativu franačkih vlasti uvesti jedinstveni crkveni kalendar diljem Carstva.¹⁵ Iako postoji mogućnost da su istarske pasije, koje se obrađuju za potrebe liturgijskih slavlja, zabilježene i u starijim rukopisima, one nisu sačuvane.¹⁶ Naime, zbirke hagiografija, koje su u prvom redu objedinjavale pasije mučenika i ispovjedatelja (*confessores*), nastale su najranije polovicom 8. stoljeća i od tada ostaju prisutne u svim važnijim crkvenim središtima.¹⁷

Sačuvani kodeksi u kojima zatječemo najstarije rukopise pasija akvilejskih i istarskih mučenika omogućuju nam s jedne strane uvid u najraniji kronološki horizont njihova sastav-

---

riguardo allo sviluppo dell'organizzazione ecclesiastica» (dalje: *Cristianesimo in Istria, Il cristianesimo in Istria fra tarda antichità e alto medioevo. Novità e riflessioni*. Atti della giornata dei Seminari di Archeologia Cristiana (Roma – 8 marzo 2007), (ur. Emilio MARIN – Danillo MAZZOLENI). Sussidi allo studio delle antichità cristiane pubblicati a cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, br. 20, 2009., Città del Vaticano, str. 11.

¹⁰ Ne zna se točno kada su formirane. Za Pulu nema potvrda o biskupima krajem 4. stoljeća, kao ni za Trst. Vidi: R. BRATOŽ, *Cristianesimo in Istria*, str. 14–15.

¹¹ Kao *Histria provincia* spominje se u izvorima iz 537./538. g. Cassiodorus, *Variae* 12, 22, 1, *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera* 1. (prir. Åke JOHANSSON FRIDH – James W. HALPOM), [Corpus Christianorum Series Latina 96], Turnhout, 1973., str. 489.

¹² Usp. Giorgio FEDALTO, *Aquileia. Una Chiesa due Patriarcati*, Roma, 1999. Novije studije vidi u: R. BRATOŽ, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 562–567. i Giorgia VOCINO, »Les saints en lice: hagiographie et reliques entre Cividale et Grado à l'époque carolingienne«, *Compétition et sacré au Haut Moyen Age: entre médiation et exclusion*, (ur. Philippe DEPPEUX – François BOUGARD – Régine LE JAN), Turnhout, 2015., str. 273–293.

¹³ Usp. G. CUSCITO, »Antiche testimonianze cristiane a Cittanova d'Istria«, *Atti di Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* (dalje: *Atti CRSR*), br. 19, 1988.–1989., str. 57–73. Posebno o društvenim i kulturnim prilikama te odnosima između Crkve i pripadnika aristokracije u Istri nakon uspostave franačke vlasti vidi u: Miljenko JURKOVIĆ, Ivan BASIĆ, »Élites ecclesiastiche e renovatio: tradizioni tardoantiche nell'arte di VIII e IX secolo in istria«, *Ideologia e cultura artistica tra Adriatico e Mediterraneo orientale (IV–X secolo). Il ruolo dell'autorità ecclesiastica alla luce di nuovi scavi e ricerche*, Atti del Convegno Internazionale Bologna-Ravenna, 26.–29. 11. 2007. (ur. Rafaella FARIOLI CAMPANATI – Clementina RIZZARDI – Paola PORTA – Andrea AUGENTI – Isabella BALDINI LIPPOLIS), Bologna, 2009., str. 289–302.

¹⁴ Usp. P. PASCHINI, *La chiesa*, Udine, 1909.; G. CUSCITO, »Medioevo istriano. Vicende storiche e lineamenti storiografici«, *Atti CRSR*, br. 22, 1992., str. 161.

¹⁵ Arno BORST, *Die Karolingische Kalenderreform*, MGH *Schriften*, 46, Hannover, 1998.

¹⁶ Usp. E. COLOMBI, *Uno sguardo*, str. 79–127.

¹⁷ Usp. François DOLBEAU, »Note sur l'organisation interne des légendiers latins«, *Hagiographie, cultures et sociétés (IVe–XIIe)*. Actes du colloque organisé à Nanterre et à Paris (2–5 mai 1979), Paris, 1981., str. 11–29.

ljanja, a s druge strane predstavljaju mogućnost praćenja njihove prostorne raširenosti, odnosno rasprostranjenosti kulta. Najstariji kodeks u kojemu se zatječu istarske pasije je kodeks Graz (Universitätsbibliothek, 412) iz druge polovice 9. stoljeća, a potječe iz benediktinske opatije Sankt Lambrecht. Započinje s *passionarius apostolorum*, a završava s *passionarius virginum*. Upravo zbog svoje starosti kodeks ima veliku povijesnu vrijednost za istraživanje istarske hagiografske tradicije, jer su osim povijesno potvrđenih akvilejskih mučenika, sv. Hilarija i Tacijana (16. 3.), sv. Kancija, Kancijana i Kancijanile (31. 5.), sv. Hermagore i Fortunata (12. 7.), u njemu sačuvane i pasije sv. Pelagija iz Emone (28. 8.), sv. Justa iz Trsta (2. 11.), sv. Maura Afričkog (21. 11.). Od istarskih mučenika u njemu izostaju pasije sv. Germana i sv. Servula.¹⁸

Drugi kodeks koji sadržava pasije akvilejskih mučenika je kodeks Karlsruhe (Badische Landesbibliothek Augiensis XXXII) iz 9. stoljeća. Nastao je u opatiji Reichenau, jednoj od najznačajnijih i najvećih benediktinskih opatija karolinške epohe. Međutim, znakovito je da u njemu nedostaju pasije istarskih mučenika koje zatječemo u kodeksu iz Graza, iako se pretpostavlja da je kodeks u Reichenauu dospio preko Verone, gdje su se u ranom srednjem vijeku čuvali različiti hagiografski tekstovi vezani uz akvilejske mučenike i tršćanskog mučenika Justa.¹⁹ U kodeksu su sačuvani rukopisi pasija sv. Hilarija i Tacijana (16. 3.), sv. Kancija, Kancijana i Kancijanile (31. 5.), sv. Feliksa i Fortunata (11. 6.) te sv. Hermagore i Fortunata (12. 7.) pa u tom smislu predstavlja vrijedan izvor za usporedbu akvilejskih pasija. Najstariji kodeks s područja Furlanije koji sadrži pasije istarskih i akvilejskih mučenika je kodeks Cividale del Friuli (Museo Archeologico Nazionale, cod. XXII, II parte), nastao krajem 9. ili početkom 10. stoljeća. U kodeks je umetnut *passionarius martyrurum*. Kodeks sadržava pasije sv. Kancija, Kancijana i Kancijanile (31. 5.), sv. Feliksa i Fortunata (11. 6.), sv. Pelagija iz Emone (28. 8.) i sv. Justa iz Trsta (2. 11.), sv. Maura afričkog (22. 11.) i sv. Krizogona (24. 11.).²⁰ U tom kodeksu izostaje pasija sv. Hilarija i Tacijana, sv. Hermagore i Fortunata, pasija sv. Germana te pasija sv. Servula.

Za proučavanje pitanja kontinuiteta i prostorne rasprostranjenosti štovanja istarskih mučenika valja također istaknuti da su pasije sv. Justa i sv. Pelagija prisutne u još nekoliko karolinških kodeksa, koji pripadaju najstarijoj fazi njihovih redakcija. Pasija sv. Justa sačuvana je u kodeksu Verona (Biblioteca Capitolare, XCV) iz 9. stoljeća,²¹ dok je pasija mučenika Pelagija imala stanovitu popularnost na njemačkom području zbog prijenosa relikvija iz Rima u Konstancu za vrijeme biskupa Salomona (890. – 919.).²² Iz navedenog jasno proizlazi da su se pasije istarskih mučenika, poput onih akvilejskih, brzo afirmirale

¹⁸ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 108–109. Navedene pasije u svom sačuvanom obliku odgovaraju karolinškoj kulturnoj obnovi kojoj je na čelu bio patrijarh Pavao iz Akvileje, a kojoj je već ranije poticaj dao patrijarh Kaliks iz Cividalea. Vidi E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 102.

¹⁹ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 109.

²⁰ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 111. Vidi također: Cesare SCALON, »Lo scriptorium e le scuole civildalesi nella prima metà del XII secolo«, *Miniatura in Friuli, crocevia di civiltà* (ur. Luigi MENEGAZZI), Pordenone, 1987., str. 43–60.

²¹ Usp. P. CHIESA, *Le agiografie*, str. 76–77.

²² O raširenosti rukopisa pasije sv. Pelagija na njemačkom području vidi u: Johanne AUTENRIETH, *Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek Stuttgart. I. Codici ascetici, I*, Wiesbaden, 1968., str. 30. Također o štovanju sv. Pelagija u Konstanci vidi u: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo antico*, str. 229–230; i noviju studiju u: Valeria MATTALONI, »Passio Pelagii« (dalje: *Passio Pelagii*), *Le passioni*, II, 1, str. 421–429.

kako na talijanskom području tako i na susjednim njemačkim područjima preko Alpa. Pritom valja imati na umu da hagiografska literatura postaje obilnija u 12. stoljeću, od kada su se sačuvali brojni hagiografski kodeksi na području Furlanije, koji pak dopuštaju precizniju rekonstrukciju razvoja legendi akvilejskog sanktorala.²³

Problem Jeronimova martirologija i datacija smrti istarskih i akvilejskih mučenika

Za poznavanje povijesne autentičnosti mučenika u kasnoj antici neizostavno je proučavanje podataka iz Jeronimova martirologija. Sastavljanjem martirologija, koji su imali univerzalne karakteristike, težilo se nadilaženju regionalnih granica, a bilo je prijeko potrebno da svaki spomen bude popraćen geografskom identifikacijom. Kao i svako literarno djelo, martirologiji su najčešće zbog svog sadržaja i zbog transkripcija bili podvrgnuti deformacijama. Naročito se to odnosi na vlastita imena sa stranim prizvukom, koja prepisivači nisu mogli točno interpretirati zbog otežanog čitanja teksta. Jeronimov martirologij, osim osobnih imena mučenika, donosi datum smrti (*dies natalis*), ali ne i godine i razdoblja vladavine pojedinih careva, pa se ti podatci za akvilejske i istarske mučenike preuzimaju iz pasija. Međutim, dok se u Jeronimovu martirologiju spominju svi pouzdani akvilejski mučenici, istarski mučenici izostaju. S obzirom da je riječ o najstarijem latinskom martirologiju koji sadrži univerzalna obilježja, a bio je sastavljen polovicom V. stoljeća u sjevernoj Italiji, vjerojatno na akvilejskom području, još uvijek se nije došlo do odgovora zbog čega sastavljač nije poznao istarske mučenike.²⁴ Za sada se i dalje čini najprihvatljivijim objašnjenje da je očito riječ o mučenicima čije je šovanje u kasnoj antici imalo samo lokalna obilježja, a budući da su prethodili sastavljanju Jeronimova martirologija, može se zaključiti da u vrijeme formiranja kulta u geografskom smislu nisu nadilazili gradske ili biskupijske okvire.²⁵ Naime, autohtone istarske mučenike bilježe tek povijesni martirologiji, pa tako porečkog Maura zatječemo prvi put tek u Usuardovu martirologiju,²⁶ dok tršćanskog Justa bilježi Rimski martirologij.²⁷ Prema Jeronimovu martirologiju može se ustanoviti popis akvilejskih mučenika koji se smatraju autentičnima jer ih potvrđuju i navodi iz drugih pisanih, epigrafskih, arheoloških

---

²³ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 116.

²⁴ *Martyrologium Hieronimianum* kompilacija je napravljena na temelju triju kalendara: rimskog, afričkog i nikomedijskog. Neopravdano se naziva Jeronimov jer mu je prethodila propovijed u kojoj Pseudo-Jeronim spominje da je sastavio Martirologij na zahtjev dvojice biskupa, Kromacija iz Akvileje i Heliodora iz Altina. Njegov prvobitni tekst nije sačuvan. Svi sačuvani primjeri tog Martirologija proizlaze iz ponovnog izdanja s kraja VI. stoljeća, pronađenog u Auxerru, a proširilo se na cijeli europski kontinent i britansko otočje, uz različite intervencije nastale tijekom kasnijih prijepisa. Guy PHILIPPART, *Martirologi e leggendari. Lo spazio letterario del medioevo*, I: *Il medioevo latino*, II: *La circolazione del testo*, Roma, 1994., str. 607. Vidi također: Robert GODDING, »Cromazio, Aquileia e il Martirologio geronimiano«, *Chromatius of Aquileia* (ur. Pier Franco BEATRICE – Alessio PERŠIĆ), Turnhout, Brepols, 2011., str. 505–516.

²⁵ Usp. R. BRATOŽ, *Il Cristianesimo aquileiese*, str. 138–144.

²⁶ Usp. USUARDUS, *Martyrologium*, Nov. 22. 2., *Le Martyrologe d'Usuard: texte et commentaire* (priř. Jacques DUBOIS), [Subsidia hagiographica 40], Bruxelles, 1965., str. 345.

²⁷ Vidi: R. BRATOŽ, *Il Cristianesimo aquileiese*, str. 142. Premda prema kriterijima H. Delehaye sve pasije istarskih mučenika nastale u srednjem vijeku pripadaju četvrtoj skupini hagiografskih tekstova odnosno fiktivnim životopisima, kojima temelj ne čine suvremeni pisani dokumenti, sv. Just i sv. Mauro pouzdani su mučenici kasnoantičkog razdoblja. Usp. H. DELEHAYE, »Les légendes hagiographiques«, [Subsidia hagiographica 23], Bruxelles, 1936., str. 106.

i ikonografskih izvora.²⁸ Datumi smrti autentičnih akvilejskih mučenika upotpunjavaju se na temelju podataka iz pasija, koji se odnose prije svega na careve progonitelje, pa se na taj način dobiva i godina mučenicove smrti, iako takav podatak ne mora biti pouzdan. Naime, činjenica je da godina koja se vezuje uz vladavinu pojedinih careva često predstavlja samo odraz lokalnih hagiografskih potreba, koje su bile u skladu s tendencijom isticanja mučenicove pripadnosti razdoblju progona.

Nadalje, datacija mučenja i smrti istarskih mučenika kronološkim slijedom utvrđena je prema datumima iz pasija (*dies natalis*), s obzirom da za razliku od akvilejskih mučenika oni izostaju u Jeronimovu martirologiju. Zbog lakšeg praćenja kronološke slojevitosti istarskih pasija, valja uzeti u obzir nedavnu periodizaciju koja obuhvaća akvilejske i istarske pasije upravo na temelju njihove najranije pojavnosti u različitim kodeksima sa sjevernotalijanskog i njemačko-austrijskog prostora.²⁹ S obzirom na to da tršćanske legende prelaze kronološke okvire rada, valja napomenuti da one pripadaju razdoblju kasnoga srednjeg vijeka od 12. do 14. stoljeća i da nemaju povijesnu vrijednost za proučavanje ranije faze kristijanizacije Istre, a ne donose ni konkretne podatke o okolnostima u kojima se učvršćuju gradski i crkveni identiteti istarskih biskupija. Riječ je o pasiji sv. Prima i Marka, pasiji sv. Eufemije i Tekle, pasiji sv. Lazara, pasiji sv. Apolinara te pasiji sv. Justine i Zenona.³⁰ Upravo odsutnost specifičnih elemenata u navedenim legendama ne dopušta bilo kakav zaključak o povijesnim i kulturnim zbivanjima za razdoblje nastanka njihovih rukopisa, čime se potvrđuje njihova primarna kulturna i liturgijska namjena.³¹ Tom razdoblju pripada najstariji rukopis pasije sv. Servula, koji se sačuvao u kodeksu Cividale, XIII, iz 12. stoljeća,³² kao i najstariji rukopis pasije sv. Germana, koji se prvi put javlja tek u monumentalnoj hagiografskoj zbirci *Magnum Legendarium Austriacum* (dalje: *MLA*),³³ koja je nastala na njemačkom području, a obuhvaća i sve akvilejske hagiografske tekstove.³⁴ Pasija sv. Servula (BHL 7642), mučenog u Trstu 24. svibnja 284. godine za vrijeme cara Numerijana, ima vrlo ograničenu povijesnu vrijednost kao povijesni izvor te ima lokalni karakter. Nepoznato je vrijeme nastanka prvobitnog kulta. Najstarija pasija sačuvana je u rukopisu zbirke hagiografskih tekstova *MLA* iz 12. stoljeća. Kasnije je prenosi venecijanski kroničara Andrea Dandul, koji je dobro obaviješten o štovanju mučenika s područja sjevernog Jadrana.³⁵

²⁸ Usp. Pio PASCHINI, »A proposito dei martiri aquileiesi«, *Aquileia Nostra*, br. 4, 1933., str. 25–30; G. CUSCITO, »Testimonianze archeologiche monumentali sul più antico culto dei santi nella *Venetia et Histria*«, *Aquileia Nostra*, br. 45–46, 1974–1975., str. 631–667. Temeljite studije o akvilejskim mučenicima i njihovu štovanju u kasnoj antici vidi u: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*.

²⁹ E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 102–104.

³⁰ Ranija razmatranja o povijesnoj vrijednosti tršćanskih legendi vidi u: R. GRÉGOIRE, »Le passioni degli antichi martiri di Trieste« (dalje: *Le passioni*), *La tradizione martiriale tergestina. Storia, culto, arte* (ur. Vittorio CIAN – Giuseppe CUSCITO), Trieste, 1992.; R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 144–167. Nove povijesne studije i kritička izdanja tih pasija vidi u: Simona PALOSCIA, »*Passio Apollinaris, Passio Euphemiae et Theclae, Passio Lazzari*«, *Le passioni* I, str. 523–578, Marianna CERNO, »*Passio Iustine et Zenonis*«, *Le passioni*, str. 581–602.

³¹ Usp. R. GRÉGOIRE, *Le passioni*, str. 99.

³² Usp. Maria Cristina PENNACCHIO, »*Passio Servuli*« (dalje: *Passio Servuli*), *Le passioni*, II, 2, str. 591; E. COLOMBI, *Uno sguardo*, str. 106–107.

³³ Vidi: E. PEVERE, »*Passio Germani*« (dalje: *Passio Germani*), *Le passioni*, II, 2, str. 635.

³⁴ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 116.

³⁵ Usp. Dandulus, Andreas, *Chronica per extendum descripta*, a. 284. (prir. E. PASTORELLO), [Rerum Italicarum Scriptores XII/1], Bologna, 1938.

S obziromna na to da su nastale u kasnome srednjem vijeku, tršćanske legende, osim pasije sv. Justa i pasije sv. Servula, u novijim se studijama uzimaju u obzir kao povijesni izvori koji proizlaze iz literarnog stvaralaštva nastalog u funkciji pastoralnih potreba tršćanske biskupije. Njih ne nalazimo u najstarijim karolinškim kodeksima, što jasno pokazuje da su nastale kasnije i u drukčijim okolnostima. Premda nemaju povijesnu vrijednost za proučavanje ranog kršćanstva na području kasnoantičkog Trsta, tršćanske legende pružaju odraz crkvenih i kulturnih okolnosti kasnoga srednjovjekovnog razdoblja te potvrđuju veze Trsta s lokalnim i regionalnim crkvenim središtima, prije svega s Akvilejom, Ravenom, Veronom i Padovom, čiji su autohtoni mučenici predstavljali podlogu za nastanak bogatog korpusa srednjovjekovne tršćanske hagiografije.³⁶

Osobitosti istarskih pasija kao povijesnih izvora i materijalna svjedočanstva šovanja istarskih mučenika

Uzimajući u obzir iznijete podatke o pasijama akvilejskih i istarskih mučenika, jasno je da istarske pasije imaju ograničenu povijesnu vrijednost, iako im je tendencija prikazati sve mučenike kao antičke, a vrijeme njihove smrti smjestiti u okolnosti u kojima su se progoni odvijali. Kao i u akvilejskim legendama, i u istarskim se legendama nailazi na opća mjesta (*loci communes*), tipizirane dijelove teksta, koji su najčešće zajednički svim hagiografskim tekstovima te se lako uočava i njihovo podudaranje. Najtipičnijim općim mjestima u pasijama općenito se smatraju: vrijeme mučeništva s imenom cara progonitelja, obilježja progona, reakcija vjernika, mjesto i područje mučenja, podatci o lokalnim progoniteljima, podatci o mjestu poganskog kulta, informacije o ostalim kršćanima ili kršćanskoj zajednici mjesta, opisi mučenja i mučenicova ustrajnost u vjeri, način pogubljenja, opis mjesta i ukopa posmrtnih ostataka mučenika te najčešće navođenje čudesnih događaja nakon smrti.³⁷

Izostavljajući ovom prilikom navođenje pouzdanih akvilejskih mučenika, potrebno je navesti da su pojedine akvilejske pasije svojom strukturom i naracijom izvršile zamjetan utjecaj na istarsku hagiografiju, a time i oblikovanje pučke pobožnosti u ranome srednjem vijeku. Recentna filološka istraživanja pokazuju da je u prvom redu riječ o pasiji sv. Feliksa i Fortunata te o pasiji sv. Hermagore i Fortunata.³⁸ Međutim, valja prilikom određivanja utjecaja akvilejske hagiografske tradicije razlučiti: 1) utjecaj koji se razaznaje u samoj strukturi hagiografske naracije od 2) utjecaja hagiografskog naslijeđa, što prepoznajemo u prijenosu relikvija, posvetama crkava i liturgijskim slavljinama. Utvrđeno je da je pasija sv. Feliksa i Fortunata predstavljala uzor sastavljačima istarskih pasija, koji se raspoznaje u samoj naraciji: uhićenje, ispitivanje, neučinkovito mučenje, pogubljenje, i na kraju preuzimanje brige oko ukopa mučenicova tijela, što čine pobožni kršćani najčešće predvođeni predstavnikom kršćanske zajednice, kao što će se pokazati u daljnjem tekstu.³⁹

---

³⁶ U Trstu su nakon prenošenja relikvija iz sjeverne Italije nastale legende o istoimenim mučenicima: sv. Zenonu iz Verone, sv. Justini iz Padove, mučenicama i djevicama Eufemiji i Tekli iz Akvileje te legende o sv. Apolinaru iz Ravene. Vidi: S. PALOSCIA, »*Passio Apollinaris, Passio Euphemiae et Theclae, Passio Lazzari*«, str. 524; Marianna CERNO, »*Passio Ivustine et Zenonis*«, str. 581–602.

³⁷ Usp. R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 158–162.

³⁸ Usp. E. COLOMBI, *Uno sguardo d'insieme*, str. 94.

³⁹ Usp. E. COLOMBI, *Uno sguardo d'insieme*, str. 83.

S druge strane, u kontekstu razmatranja akvilejskih hagiografskih utjecaja na prostor Istre u kontekstu posvete crkava vrijedi spomenuti zasad izoliran slučaj crkve u Samageru, sjeverno od Pule, koja se u znanstvenoj literaturi općenito prihvaća pod nazivom crkva sv. Hermagore. Unatoč nedostatku izravnih pisanih i epigrafskih dokaza o kultu sv. Hermagore na akvilejskom području iz kasne antike, zasad se prihvatljivom može držati pretpostavka o njegovu štovanju već u drugoj polovici V. stoljeća. Potvrdu za tu pretpostavku moguće je tražiti u njezinoj dataciji i posveti sv. Hermagori.⁴⁰ Naime, to se tumačenje izvorno temelji na pretpostavci Antona Gnirsa, koji je prilikom određivanja zaštitnika crkve slijedio trag naziva lokaliteta Samager, u čijoj je neposrednoj blizini crkva stajala, te je pretpostavio da toponim proizlazi od spajanja i skraćivanja riječi San Ermagora.⁴¹ U tom slučaju odabir naslovnika postaje indikativan ne samo za određivanje vremena nastanka crkve nego i za postojanje čvrstih veza između Akvilejske metropolitanske crkve i biskupija u Istri u drugoj polovici 5. stoljeća.⁴² Iako je crkva porušena i zatrpána neposredno nakon Gnirsovih arheoloških istraživanja, sve do danas se datira u širokome vremenskom razdoblju od polovice 5. stoljeća do polovice 6. stoljeća.⁴³ Međutim, njezina eventualna kasnija posveta ne bi bila u skladu s raširenim običajem posvete Mariji, apostolima ili orijentalnim svecima za vrijeme bizantske vlasti u Istri. Zanimljiv je podatak da se ostali akvilejski mučenici ne zatječu u ranosrednjovjekovnim istarskim biskupijama kao naslovnici crkava. Ta se činjenica objašnjiva političkom prisutnošću Bizanta u Istri sve do franačkog osvajanja, kada se crkveno-politička i društvena situacija mijenja, što će se prepoznati upravo u procesu intenzivnije hagiografske produkcije pod utjecajem Akvileje.

Stoga valja usporediti opća mjesta iz Justove, Germanove, Pelagijeve i Maurove pasije, čija struktura hagiografske naracije kao i filološki pokazatelji upućuju na vrijeme sastavljanja pasija te potvrđuju geografski okvir nastanka u akvilejskom ambijentu.⁴⁴ Usporedba *loci communes* četiriju istarskih pasija, *Passio Iusti*, *Passio Germani*, *Passio Pelagii* i *Passio Mauri Afri*, može rasvijetliti stanovite specifičnosti koje se odnose na njihovo izvorno podrijetlo te političko-administrativni status istarskih biskupija na temelju određivanja grada i provincije unutar državnih okvira u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku.

⁴⁰ Ovu je pretpostavku prihvatio i R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 75–77.

⁴¹ Usp. Anton GNIRS, »Ranokršćanski kulturni kompleksi u južnoj Istri«, *Anton Gnirs, Arheološki tekstovi*, 2009., Pula, str. 195–223.

⁴² Valja napomenuti i mogućnost utvrđivanja mjesta štovanja prvoga akvilejskog biskupa Hermagore u suburbanoj bazilici Fondo Tullio u Beligni na području akvilejske nekropole. O tome vidi: Gisella CANTINO WATAGHIN, »Le basiliche di Monastero e di Beligna: forme e funzioni«, *AAAd*, Trieste, br. 62, 2006., str. 309–327. Autorica je obrazložila mogućnost postojanja groba sv. Hermagore, prvoga akvilejskog biskupa, na tom mjestu.

⁴³ O dataciji vidi: A. GNIRS, »La basilica ed il reliquiario d'avorio di Samagher presso Pola«, *AMSI*, br. 24, Trieste, 1908., str. 15; Branko MARUŠIĆ, *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula, 1967., str. 15; Margherita GUARDUCCI, »La capsella eburnea di Samagher. Un cimelio di arte paleocristiana nella storia del tardo impero«, *AMSI*, br. 78, Trieste, 1978, str. 5; R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 75; Nenad CAMBI, *Antika*, Zagreb, 2002, str. 247–248; Ante ŠONJE, *Bizant i crkveno graditeljstvo Istre*, Rijeka, 1981, str. 73.

⁴⁴ Ovom kronološkom horizontu pripadaju i pasije sv. Justa, sv. Pelagija i sv. Maura Afričkog. Vidi: E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 102–103. Osim podataka iz pasija, analiza najranije faze štovanja mučenika Justa, porečkog Maura i Germana ne smije izostaviti povijesne okolnosti njihova razvoja koje omogućuju kasnoantički arhitektonski i arheološki ostatci crkvenih i katedralnih sklopova u Trstu, Poreču i Puli.

Tablica 1. *Loci communes*

Pasija	<i>Passio Iusti</i>⁴⁵	<i>Passio Germani</i>⁴⁶	<i>Passio Pelagii</i>⁴⁷	<i>Passio Mauri Afri</i>⁴⁸
Datacija	<i>Temporibus Diocletiani et Maximiani imperatorum</i> , I, 1.	<i>...cum imperium obtineret impiissimus Numerianus, saepe christianorum persecutor...</i> , I,1.	<i>... sub imperio Numeriani imperatoris...</i> , II,5.	<i>...eodem tempore quo imperium obtinuit Numerianus impiissimus...</i> , II,1.
Obilježja progona	<i>...cum persecutio in christianis ebulliret...</i> , I,1.	<i>...excaecatus furores laniabat christianos...</i> , I,2.	<i>...facta est persecutio christianis acerrima...</i> , II,5.	<i>...coepit per ciuitates et prouincias sua praecepta urgender dirigere, ut si quis christianus fuisset,..., diuersis supplicii maceratus morti traderetur.</i> II, 1.
Mjesto progona	<i>In hac uero Tergestina ciuitate Histriae prouinciae, quae est in uicino ciuitatis Aquileiensis</i> , I, 4.	<i>...in ciuitate Polensi, quae est in capite Histriae prouinciae</i> , I,3.	<i>...in ciuitate Emona, quae est in prouincia Carniola...</i> , I,1.	<i>Ipsa namque tempore, cum praefecturam Romae primum praeuisset Celerinus, ...</i> , II, 2.
Progonitelji	<i>...impiissimus Manegntius praefectus, civis Orientis...</i> , I, 2.	<i>Antonius praeses</i> , I,3.	<i>...iudex, Evelasius nomine...</i> , II,6.	<i>Celerinus praefectus</i> , III, 2; III,4; III,5.
Mučenikov društveni položaj	<i>...vir nomine Iustus, ab infantia timens nomen Domini nostri Iesu Christi</i> , I, 4.	<i>...christianus vir, nomine Germanus, ex parentibus nobilissimis.</i> , II,1.	<i>...erat quidam uir habitans in ciuitate Emona... nomine Pelasius, cum sua coniuge, nomine Helaria, multum dives et timen Dominum Iesum Christum, habentes unicum filium, nomine Pelagium.</i> , I,1.	<i>Apud Castella prouinciae Africae erat quidam uir timens..., a parentibus christianis nomine Maurus...</i> , I,1. <i>...nutu Dei Spiritus sanctus inmisit in sensum eius ut monastrium ingrederetur.</i> I,2.

⁴⁵ Usp. Stefano DI BRAZZANO, *Passio Iusti* (dalje: *Passio Iusti*), *Le passioni*, II, 1, str. 341–345.

⁴⁶ Usp. E. PEVERE, *Passio Germani*, str. 666–670.

⁴⁷ Usp. Valeria MATTALONI, *Passio Pelagii*, str. 479–494.

⁴⁸ Usp. E. COLOMBI, *Passio Mauri Afri* (dalje: *Passio Mauri*), *Le passioni*, II, 1, str. 396–406.

Ostali kršćani	<i>... fratibus vel amicis suis fidelibus, qui erant in civitate, ...IV,2. ...presbyter, Sebastianus nomine, ...V,1.</i>	<i>...uir Dei uenerabilis Elladius diaconus ... multis uiris religiosis et fidelibus, VII,7.</i>	<i>...Vranius presbyter ..., IV,4.</i>	<i>...ita coepit ab uniuersis fratibus diligit, ..., I,2.</i>
Opis mučenja	<i>Tunc Mannacius magistratus iussit eum extensum neruis crudis caedi. III, 6.</i>	<i>Cacabos implentes pice et adipe atque oleo supposito ignem dutius feruentem eius uentrem superfundite, V,3.</i>	<i>Euelesius iudex iussit oleo ualde calente eius uentrem perfundi. VIII,1.</i>	<i>Iratus autem uehementer praefectus iussit eum in eculo suspendi et unguibus radi ... Iussit autem praefectus lampades ardentis lateribus eius applicari. IV,3.</i>
Način pogubljenja	<i>Et, completa oratione, miserunt eum ministri in mare. IV,7.</i>	<i>...foras muros civitatis duxerunt usque ad miliarum tertium, ibique accessit spiculator, amputavit caput eius, ..7.</i>	<i>Educentes eum ministri foris muros, non longe, amputauerunt caput eius ..., X,2.</i>	<i>Et educentes eum milites longe ab urbe, accedens spiculator caput eius amputavit. Et reliquentes corpus eius abierunt. V,1.</i>
Način i mjesto pokopa	<i>Colligentes uero corpus eius, cum aromatibus condientes, inuoluerunt eum in lintheaminibus dignis et ualde pretiosis, et sepelierunt eum non longe ab eodem litorem, ubi inuentum est sancti martyris corpus. V,5.</i>	<i>Eadem nocte veniensquidam vir Dei uenerabilis Elladius diaconus occulte cum multis uiris religiosis et fidelibus, colligentes corpus sancti Germani martyris Christi, digne sepeliebant in proximo loco, dantes laudem Deo Patri et filio eius ..., VII,7.</i>	<i>Veniens autem mediae noctis tempore Vranius presbyter colligensque corpus eius una cum fidelibus, sepelierunt eum cum lintheaminibus dignissimis, ..., X,3.</i>	<i>Nocte autem dum essent ibidem nautae Africani ciues Byzaceni, ..., rapuerunt corpus eius, et inuoluentes eum lintheaminibus mundis cim aromatibus inuenierunt sarcophagum, ..., V,2. ad portum salutis perduxit, hoc est iuxta litus Hystriae ciuitatis Parentinae, ubi corpus martyris requiescet usque in hodiernum diem, ..., VI,1.</i>
Čuda	-	<i>...lumen refulsit clarum nimis in carcere, ...III, 4.</i>	<i>...refulsit lumen in carcere clariis sole ..., V,4.</i>	-
Dies natalis	<i>...sub die quarto nonas Nouembris, V,7.</i>	-	<i>...die quinto Kalendas Septembris, X,4.</i>	<i>...die decima kalendarum Decembrium, VIII,1.</i>

Zbog željenih učinaka njihovih naručitelja hagiografski su tekstovi ujednačeni te vrlo često pokazuju identičnu strukturu na različitim mjestima. Jasno je da pasije sv. Germana, sv. Pelagija i sv. Maura Afričkog pokazuju određene sličnosti i podudarnosti u sadržaju i formi. Ponajprije, njihovo se mučeništvo kronološki smješta za vrijeme cara Numerijana (283. – 284.). Pripadnost skupini određenog broja mučenika tom razdoblju razjasnio je R. Bratož te ukazao na neodrživost tog kronološkog podatka u pasijama akvilejske provenijencije, što im oduzima vrijednost povijesnih izvora.⁴⁹ Pritom je lako uočiti da se među istarskim pasijama svojim sadržajem i strukturom naracije izdvaja pasija sv. Justa (*Passio Iusti*), što se očituje u izostanku opisa duhovnog života mučenika i ostalih pripadnika kršćanske zajednice u Trstu, izostanku čuda, kao i dugih opisa mučenja. Novija hagiografska istraživanja potvrdila su tezu R. Grégoirea da pasija pripada modelu tršćanskih pasija koje karakterizira jednostavna narativna struktura namijenjena prije svega kulturnim i liturgijskim potrebama lokalne Crkve.⁵⁰ Njezino prvobitno sastavljanje moguće je pak datirati u drugu polovicu 6. stoljeća na temelju povijesnih i lingvističkih analiza teksta, koji obiluje protubizantskim izričajima.⁵¹ U tom se razdoblju u okviru crkveno-političkog sukoba, tzv. shizme Triju poglavlja, istarske biskupije čvrsto priklanjaju akvilejskom patrijarhu i pružaju otpor bizantskoj dominaciji. S druge strane, spomen Trsta kao grada provincije Istre, (*In hac uero Tergestina ciuitate Histriae provinciae, quae est in uicino ciuitatis Aquileiensis*, I,4), odražava politički regionalizam, koji se susreće u gotovo svim tršćanskim legendama, i terminološki odgovara situaciji nastaloj na kraju antike. Pritom valja istaknuti da geografsko-administrativna oznaka *Histria provincia* (I,3) nije suvremena tetrahijskom razdoblju progona kada postoji provincija *Venetia et Histria*.⁵² Na mučenicovu autentičnost ukazuje datacija smrti za vrijeme careva Dioklecijana i Maksimijana 303. godine, iako je valjalo razjasniti pogreške u prijepisima godina konzulata dvojice careva.⁵³ Dataciju možemo držati pouzdanom s obzirom da su tada progoni zahvatili Akvileju, u kojoj su stradali povijesno potvrđeni mučenici Kancijeve skupine te braća Feliks i Fortunat.⁵⁴ Kao najvjerodostojniji povijesni tragovi u tršćanskom tekstu vrednuju se predmeti korišteni prilikom mučenja, poput teškog olova, pričvršćenog dugačkim konopcem oko

⁴⁹ O mučeništvu za vrijeme cara Numerijana vidi u: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 187–195.

⁵⁰ Usp. R. GRÉGOIRE, *Le passioni*, str. 99; E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 104; S. DI BRAZZANO, *Passio Iusti*, str. 274.

⁵¹ Usp. Luciana CUPPO, »*Passio sancti Iusti martyris: a Late Antique Statement of Roman Identity vis-à-vis Domination from the East*« (dalje: *Passio*), *Identity and Alterity in Hagiography and the Cult of Saints* [Bibliotheca Hagiotheca, Series Colloquia, 1], Zagreb, 2010., str. 37–58.

⁵² Usp. Claudio ZACCHARIA, »Tergeste tra III e IV secolo«, *San Giusto*, str. 42–47. L. CUPPO, *Passio*, str. 40–41, 51–53.

⁵³ Vidi: S. DI BRAZZANO, *Passio Iusti*, str. 264–267.

⁵⁴ Štovanje sv. Justa se u tom kontekstu može usporediti s najstarijim akvilejskim kultovima, sv. Kancija i sv. Feliksa i Fortunata, koji su se u kasnoantičko doba ukorijenili na području Akvileje, o kojima pak postoje neposredne pisane vijesti. O Kancijevoj skupini vijesti donosi biskup Maksim iz Torina. Maximus Taurinensis *Sermones* 15, *Maximi Episcopi Taurinensis: Sermones* (prir. A. MUTZENBACHER), [Corpus Cristianorum Series Latina 23], Turnhout, 1962., str. 56–58; dok kult sv. Feliksa i Fortunata potvrđuje propovijed akvilejskog biskupa Kromacija. Chromatius Aquileiensis, *Sermo* 7 (prir. R. ÉTAIX – J. LEMARIÉ), [Corpus Christianorum Series Latina, 9A], Turnhout, 1974., str. 31. Usp. R. BRATOŽ, »Storicità del grupo dei Canziani – Zgodovinska avtentičnost Kancijeve mučeniške skupine«, *I santi Canziani nel XVII centenario del loro martirio – Sv. Kancijani ob 1700-letnici mučeništva* (ur. Giovanni TOPLIKAR – Sergio TAVANO), Monfalcone, 2005., str. 128–191. Vidi također: Valeria MATTALONI, »*Passio Cantianorum*«, *Le passioni*, II, 1, str. 135–254; V. MATTALONI, »*Passio Felicis et Fortunati*«, *Le passioni*, I, str. 258–272.

vrata, ruku i nogu (*liguauerunt ei plumbo manus et pedes et collum cum fune immensa*, IV,3), koji se u tim terminima ne pojavljuju ni u jednom drugom dosad poznatom tekstu o mučeništvu utapanjem.⁵⁵ Činjenica da izostaje spomen biskupa te se kao predstavnik kršćanske zajednice javlja prezbiter Sebastijan (V,I) naveli su S. Di Brazzana na zaključak o sastavljanju prvobitne jezgre u ranijem razdoblju, kada Trst još nije organiziran kao biskupija ili kada je tradicija o prethodnom razdoblju još uvijek bila vrlo jaka.⁵⁶ S obzirom da pasija sadrži neodređen podatak o mjestu pronalaska Justova tijela nedaleko od obale, koje su kršćani pokopali negdje u blizini, u historiografiji se razmatralo nekoliko mogućnosti određivanja njegova grobnog mjesta, odnosno crkvene građevine u koju su posmrtni ostatci pohranjeni i gdje se prvobitno štovanje mučenika u skladu s time razvilo. Ne može se još uvijek sa sigurnošću reći je li riječ o crkvi u blizini obale, izvan gradskih zidina, u Via Madonna del Mare, u čijem je prezbiteriju pronađen lokul za relikvije⁵⁷ ili o crkvenom lokalitetu koji je sačuval tek tragove u toponimu Sveti Mučenici na obližnjoj kasnoantičkoj nekropoli. Međutim, bez obzira na smještaj bazilike u Via Madonna del Mare na izvangradskome grobnom području, postojanje privilegirane grobnice *ad sanctos* u njezinu prezbiteriju te brojne natpise donatora na dva sloja podnih mozaika kao i križni tlocrt građevine,⁵⁸ valja istaknuti da još uvijek nije moguće sa sigurnošću ustvrditi čije su se relikvije čuval pod oltarom i kome je crkva bila izvorno posvećena. Drugo se rješenje nastojalo pronaći u spomenutoj obližnjoj crkvi Svetih mučenika, ali zbog pomanjkanja arheoloških dokaza o eventualnoj ranokršćanskoj fazi kulnog objekta, kao i mogućeg gubitka posvete sv. Justu, neki su se autori pouzdali u srednjovjekovnu posvetu Svetim mučenicima i na tom mjestu prepostavili prvobitan Justov grob.⁵⁹ U tom smislu *Passio* daje prijedloge o naznakama mjesta ukopa mučenika *non longe ab eodem litore ubi inventum est sancti martyris corpus* (V,5). Svakako moguć gubitak posvete sv. Justu jedne od dviju martirijalnih crkava može imati objašnjenje u činjenici da su njegovi ostatci mogli biti ubrzo premješteni u važniji objekt na brežuljku u samom središtu kasnoantičkog *Tergeste*. Moguće je da je sv. Just u kasnoj antici bio štovan i na širem području jer je sudeći prema arheološkim nalazima iz crkve sv. Justa u Galižani na području

⁵⁵ Općenito o tom obliku mučenja kršćana vidi: R. BRATOŽ, »Il martirio per annegamento nella persecuzione diocleziana«, *San Giusto*, str. 111–146.

⁵⁶ Usp. S. DI BRAZZANO, *Passio Iusti*, str. 275–276.

⁵⁷ Usp. G. CUSCITO, »La basilica martiriale di Tergeste e le voci autentiche della *sancta ecclesia Tergestina*« (dalje: *La basilica martiriale*), *San Giusto*, str. 216. Prva faza gradnje crkve bila je krajem 4. ili početkom 5. stoljeća, a pregrađena je krajem 5. ili početkom 6. stoljeća, pa bi njezina prva faza mogla odgovarati najranijem mjestu štovanja tršćanskog mučenika Justa. S druge strane, ako bazilika u Via Madonna del Mare i nije izgrađena ispočetka s namjenom da primi posmrtno ostatke sv. Justa, moguće je da je bila posvećena svetim apostolima jer se vrijeme izgradnje njezine prve faze kronološki poklapa upravo s vremenom (kraj 4. i početak 5. stoljeća) gradnje crkava posvećenih apostolima na području sjeverne Italije.

⁵⁸ Arheološka su istraživanja iz 1963. godine pokazala da je riječ o ranokršćanskoj bazilici križnog tlocrta, koje se u tom razdoblju javljaju i na području sjeverne Italije. Sv. Ambrozije iz Milana prihvatio je križni tlocrt kao planimetriju za martirijalnu građevinu. Njegova *basilica apostolorum* iz 386. godine imala je oblik latinskog križa, sasvim novi tlocrt u Europi, za koji je napisao slavni epigram ispisan na mramoru: *...Forma crucis templum est templum victoriae Christi / sacra triumphalis signat imago locum*. Vidi: M. MIRABELLA ROBERTI, *Milano romana*, Milano, 1984., str. 125–129.

⁵⁹ Usp. Giovanni LETTICH, »Ancora sulla basilica martiriale di Trieste«, *AMSI*, br. 26, Trieste, 1978., str. 157–188; G. CUSCITO, *Martiri cristiani*, str. 97. S. Di Brazzano skloniji je također potražiti Justov prvobitni grob na lokalitetu Sv. Mučenika (S. DI BRAZZANO, *Passio Iusti*, str. 262).

obližnje Pulske biskupije, postojala crkva iz druge polovice 5. stoljeća.⁶⁰ U slučaju tršćanske hagiografske tradicije značajna je i činjenica da pasije ostalih mučenika ne pružaju precizne hagiografske podatke povezane uz mjesto pogubljenja i ukopa. Ni arheološka istraživanja ni epigrafska dokumentacija nisu dosad iznijeli na vidjelo dokaze u tom smislu. Tako je sv. Servul bio osuđen na mučenje *foras muros civitatis* (III,5)⁶¹, Lazar *foras ciuitatem in loco ubi Domino placuit* (IX,1)⁶², Apolinar *foris muros ciuitatis* (VI,1)⁶³, Eufemija i Tekla *iuxta corpora aliorum martyrum* (VI,3)⁶⁴. Što se tiče određenja mjesta mučenja i ukopa, podatci iz hagiografija ostalih tršćanskih mučenika su općeniti i u potpunosti topografski neodređeni. Međutim, ti podatci ne trebaju čuditi jer je riječ o pasijama koje su nastale tek u razvijenom srednjem vijeku.

Zanimljivo je da je pasija sv. Justa za razliku od ostalih istarskih pasija imala stanovitu raširenost izvan uskog akvilejskog područja u karolinško doba, o čemu nam svjedoči tekst pasije koji je pridodan kodeksu Verona (Biblioteca Capitolare, XCV) iz 9. stoljeća.⁶⁵

Slučaj porečke crkve se, za razliku od ostalih istarskih crkava, ističe složenim razvojem lokalne hagiografske tradicije o sv. Mauru. S jedne strane raspolaže se povijesnom pouzdanošću biskupa i profesora ili mučenika Maura, čija je povijesna autentičnost kao i rana faza njegova šovanja u kasnoj antici u prvom redu potvrđena epigrafskim izvorima i arhitektonskim svjedočanstvima s područja porečke katedrale. S druge strane, postoji pisana hagiografska tradicija o kultu sv. Maura Afričkog, koja se temelji na povijesti relikvija iz porečke crkve. Zahvaljujući antropološkom istraživanju relikvija, koje je na temelju prijedloga G. Cuscita proveo C. Corrain,⁶⁶ napokon je otklonjena pouzdanost srednjovjekovnog teksta *Passio Parentina* (BHL 5787), koji je lokalnog biskupa Maura iz Poreča poistovjećivao s Maurom, afričkim redovnikom mučenim u Rimu za vrijeme cara Numerijana.⁶⁷ U slučaju razvoja porečkog kulta sv. Maura ključnim se pokazalo pitanje povijesnih okolnosti zamjene šovanja porečkog sv. Maura s afričkim sv. Maurom, što nam tek djelomično mogu pružiti podatci iz *Passio Mauri Afri* (BHL 5786) i spomenuti tekst *Passio Parentina*.⁶⁸ Naime, prije svega valja imati na umu činjenicu da o porečkom biskupu i profesoru Mauru nije zapisana pasija, iako je njegova povijesna autentičnost nepobitno potvrđena epigrafskim i arhitektonskim dokazima iz kasne antike. Riječ je o natpisu koji spominje prijenos Maurova tijela u porečku gradsku baziliku, *ubi episcopus et confessor est factus*,⁶⁹ dok drugi fragmentarni natpis, čiju dataciju valja smjestiti u isto

⁶⁰ Usp. Branko MARUŠIĆ, *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula, 1967., str. 8.

⁶¹ Usp. M. C. PENNACCHIO, *Passio Servuli*, str. 627.

⁶² Usp. Simona PALOSCIA, *Passio Apollinaris, Passio Euphemiae et Theclae, Passio Lazzari*, str. 574.

⁶³ Usp. ISTA, *Passio Apollinaris, Passio Euphemiae et Theclae, Passio Lazzari*, str. 540.

⁶⁴ Usp. *Isto*, str. 557.

⁶⁵ Usp. P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 114; L. CUPPO, *Passio*, str. 37–58.

⁶⁶ Usp. Cleto CORRAIN, »Ricognizione dei resti attribuiti ai SS. Mauro ed Eleuterio in Parenzo«, *Atti CRSR*, br. 16, 1985–1986., str. 63–69.

⁶⁷ O spomenu mučenika Maura u Jeronimovu martirologiju, koji se vezuje uz Rim, te o Mauru mučeniku kojega spominje papa Damaz u 4. stoljeću vidi noviju studiju: E. COLOMBI, *Passio Mauri*, str. 353–362.

⁶⁸ Verzije te pasije, osim u Poreču nalazimo u različitim dijelovima Italije, u varijantama koje su nastale u skladu s kultom koji je taj svetac uživao u ostalim mjestima. Vidi: P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 114; R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 426–427.

⁶⁹ Natpis je pronađen je 1846. godine ispod glavnog oltara Eufrazijeve bazilike. Fragmentarni tekst glasi: *Hoc cubile sanctum confessoris Maur(i) nibeum contenet corpus. (H)aec primitiva eius oratibus reparata est ecclesia. (H)ic condigne traslatus est, ubi episcopus et confessor est factus. Ideo in honore duplicatus est*

razdoblje, očito to potvrđuje.⁷⁰ Iz njegova je sadržaja (*cuius vict/ricia membr/a nunc re/cquescent / [i]ntra muros / huius civita/[t]is Parent[inae]*) moguće razabrati da je postojala osoba koja je u Poreču bila mučena zbog vjere i čije je tijelo najprije bilo pokopano izvan zidina grada, što je tada bilo u skladu s rimskim zakonima koji su zabranjivali pokapanje mrtvih u gradu, a kasnije su dijelovi tijela (*vict/ricia membra*) pohranjeni unutar grada. Iako na drugom natpisu nedostaje ime mučenika, može se opravdano tvrditi da je riječ o čvrstoj vezi koja postoji između prvog i drugog natpisa, što upućuje na istu osobu, biskupa Maura. Tomu u prilog govori i činjenica da se u porečkoj crkvi nije sačuvao spomen ni jednoga drugog mučenika iz kasne antike.⁷¹ Iako o sv. Mauru nije zapisana pasija koja bi naznačila vrijeme mučenja i smrti, pretpostavlja se da lokalni biskup Mauro pripada vremenu progona u doba cara Dioklecijana 303. – 304. godine.⁷² S obzirom na progone koji su tada zahvatili Akvileju i vjerojatno Trst, tu mogućnost ne treba odbaciti,⁷³ iako ima i drukčijih mišljenja o identitetu i vremenu djelovanja biskupa Maura.⁷⁴ Bez obzira na iznesene nedoumice, sasvim je razumljivo da je utemeljen vrlo jak kult prvoga porečkog biskupa u kasnoj antici i da je njegovo ime ubrzo zauzelo važno mjesto u povijesti porečke crkve. Kontinuitet čašćenja sv. Maura, sada kao mučenika, potvrđuje prikaz na mozaiku središnje apside u Eufrazijevoj bazilici u Poreču iz polovice 6. stoljeća s mučeničkom krunom u rukama i natpisom *s(an)c(tu)s Ma/urus*. Naime, u 5. i 6. stoljeću naslov sveca (*sanctus*), koji se javlja uz sv. Maura na mozaiku u Poreču, postaje povlasticom biskupa te stječe ceremonijalnu i religijsku uporabu,⁷⁵ a smještaj relikvija ispod oltara ili u kripti potvrđuje funkciju sveca zaštitnika.⁷⁶ Mauro je tada nedvojbeno smatran pravim mučenikom i kao takav ikonografski je prikazan na mozaiku u kaloti glavne apside Eufrazijeve bazilike. Iz sljedećeg stoljeća potječe grafit sa zida središnje apside u kojem se Mauro spominje kao *invictus*

locus (...)m s(ub) actus (...). S obzirom na brojne objavljene studije, ovom se prilikom navode one polazišne: G. CUSCITO, »Hoc cubile sanctum. Contributo per uno studio sulle origini cristiane in Istria« (dalje: *Hoc cubile*), *AMSI* 19, 1971., str. 77–90; Nenad CAMBI, »Ideo in honore duplicatus est locus«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, br. 23, 1997., str. 79–88. Najnovija studija o tom natpisu objavljena je u G. CUSCITO, *Epigrafi. Voci cristiane dal patriarcato di Aquileia attraverso la testimonianza epigrafica (secoli IV–VII)* (priř. G. CUSCITO), [Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileinsis, Appendice], Aquileia-Roma, 2013., str. 137–139.

⁷⁰ O različitoj dataciji natpisa vidi: G. CUSCITO, *Martiri cristiani*, str. 118.

⁷¹ Porečki sveci Eleuterije, Projekt i Akolit, Julijan i Demetrije, koji se javljaju tek u kasnijem srednjem vijeku, i to ponajprije na likovnim prikazima katedralnog kompleksa Eufrazijane nisu ostavili pisanih tragova iz kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Vidi: G. CUSCITO, »I santi Mauro ed Eleuterio di Parenzo. L'identità, il culto, le reliquie«, *Atti CRSR* 16, 1985–1986., str. 33–61. Opširnije o problemu identifikacije i datacije sv. Julijana i Demetrija i sv. Projekta i Akolita vidi u: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 439–445.

⁷² Usp. R. BRATOŽ, *Cristianesimo in Istria*, str. 9–10.

⁷³ Tada su pogubljeni akvilejski mučenici Kancijeve skupine, Feliks i Fortunat, te vjerojatno tršćanski Just, čija je povijesna autentičnost neupitna jer o njima postoje arheološki i pisani izvori već u kasnoantičkom razdoblju. Vidi bilj. 54.

⁷⁴ Jean Charles PICARD, *Le souvenir des évêquês. Sepultures, listes episcopales et culte des eveques en Italie du Nord des origines au X siècle* (dalje: *Le souvenir*), Roma, 1988., str. 683. Autor zaključuje da biskupa Maura natpis slavi samo zbog popravka porečke katedrale, što znači da nije bio mučenik. Usp. C. SOTINEL, *Identité*, str. 197–198. Prema autorici biskup Mauro također nije bio mučenik. Vidi o tome: R. BRATOŽ, *Cristianesimo in Istria*, str. 10, bilj. 3.

⁷⁵ Usp. S. BOESCH GAJANO, *La santità*, str. 16. Mauro je definiran natpisom *Scs. Maurus*, nosi biskupski palij i kodeks u ruci. Vidi: G. CUSCITO, *Hoc cubile*, str. 85. Valja također napomenuti da s porastom broja gradova, od 6. stoljeća, postoji potreba da se svecima pridruži barem jedan biskup. Upravo se među značajnim biskupima sjeverne Italije iz 4. stoljeća, čiji je kult povijesno potvrđen u 5. i prvoj polovici 6. stoljeća, nalazi i porečki biskup Mauro. Vidi: J. Ch. PICARD *Le souvenir*, str. 683.

⁷⁶ Usp. S. BOESCH GAJANO, *La santità*, str. 30.

sanctus Maurus episcopus i lokalni biskup.⁷⁷ Postojanje crkvice sv. Maura u neposrednoj blizini Galižane iz 6. stoljeća na područje susjedne Pulske biskupije,⁷⁸ može biti potvrda širenja njegova štovanja na lokalnoj razini. S obzirom na rane i pouzdane dokaze o povijesnosti biskupa Maura, začuđuje izostanak bilo kakva hagiografskog teksta. Je li pritom utjecaj na takav razvoj hagiografske tradicije u Poreču imao događaj koji navodi rimski *Liber pontificalis*? Naime, prema podacima toga važnog izvora, papa Ivan IV. (640. – 642.) naredio je da se u Rim donesu relikvije dalmatinskih i istarskih mučenika nakon slavenskih i avarskih provala.⁷⁹ Pohranjene su u oratoriju sv. Venancija u Lateranu, koji je tada ukrašen zidnim mozaicima na kojima se nalaze i likovi dalmatinskih mučenika te istarskog biskupa Maura, koji je na mozajku prikazan s kodeksom u ruci. Natpis SCS MAVRUS s lateranskog mozaika jasno upućuje da je riječ o porečkom zaštitniku jer se isti natpis javlja i u Eufrazijevoj bazilici. S druge strane, antropološkom analizom posmrtnih ostataka lateranske kolekcije utvrđeno je da je samo manji dio relikvija sv. Maura pohranjen u Lateranu dok su preostale relikvije ostale i dalje u Poreču.⁸⁰ Je li, dakle, tijekom dvaju stoljeća nespominjanja biskupa Maura došlo i do zamiranja ili zaborava njegova štovanja? Potrebno je voditi računa o činjenici da je to razdoblje bizantske prisutnosti u Istri kada u sferu pučke pobožnosti ulaze i sveci istočnog i ravnorskog porijekla, a gradske se katedrale uz vlastitog mučenika iz doktrinarno-političkih razloga posvećuju Djevici Mariji.⁸¹ S druge strane, ukoliko je zadržano sjećanje na ime mučenika Maura, čiji se prikaz s atributima mučenika i dalje nalazio na porečkom mozaiku, ne treba začuditi činjenica da se upravo polovicom 9. stoljeća, u novim crkveno-političkim okolnostima uvjetovanima franačkom vlašću, javila potreba da se pristupi obnovi kulta, naročito kada je dio Maurovih relikvija i dalje prisutan. U tom slučaju sastavljanjem legende i zamjenom protagonista sv. Mauro, porečki biskup i konfesor/mučenik, u verziji *Passio Parentina* postaje afrički redovnik Mauro, mučen u Rimu. U čitavoj je povijenoj epizodi moguće prepoznati tendenciju da se oživi štovanje sv. Maura, međutim uz prihvaćanje i prilagodbu pasije istoimenog sveca, sv. Maura Afrič-

⁷⁷ Usp. *Inscriptiones Italiae*. X, 2, (Parentium) (prir. Attilio DEGRASSI), Roma, 1934., str. 113. O tumačenju grafita vidi: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 431.

⁷⁸ Usp. Giuseppe BOVINI, *Antichità cristiane della fascia costiera istriana da Parenzo a Pola*, Bologna, 1974., str. 151.

⁷⁹ Opat Martin bio je zadužen da ih otkupi u razorenoj Saloni. Prošao je i kroz Istru i tamo primio relikvije o čemu svjedoči tekst iz *Liber pontificalis*: *Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat, et recondit eas in ecclesia superscripta, iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis evangelistae quam ornavit et diversa dona optulit...*; L. DUCHESNE, *Le Liber Pontificalis, Texte, introduction et commentaire*, I, str. 330. Vidi također: Emilio MARIN, »Il mosaico della capella di S. Venanzio al battistero Lateranense. Status quaestionis«, *Il cristianesimo in Istria fra tarda antichità e alto medioevo. Novità e riflessioni*. Atti della giornata dei Seminari di Archeologia Cristiana (Roma – 8 marzo 2007) (ur. Emilio MARIN – Danillo MAZZOLENI). Sussidi allo studio delle antichità cristiane pubblicate a cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, br. 20, Città del Vaticano, 2009., str. 209–216.

⁸⁰ Usp. Makso PELOZA, »Rekognicija relikvija dalmatinskih i istarskih mučenika u oratoriju sv. Venancija kod baptisterija lateranske bazilike u Rimu«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, br. 58–64, 1961–1962., str. 163–180; Cleto CORRAIN, »Ricognizione dei resti attribuiti ai SS. Mauro ed Eleuterio in Parenzo«, *Istria*, 26.–27. XII. 1982, *Atti CRSR*, br. 16, 1985–1986., str. 63–69.

⁸¹ *Codex Iustinianus*, I, 27, 9. *Les lois religieuses des empereurs romains de Constantin à Théodose II (312–438)*, vol. II, *Code Théodosien Livre I–XV Code Iustinien, Constitutions Sirmoisiennes* (prir. Th. MOMMSEN – P. MEYER – P. KRUEGER – J. ROUGÉ – R. DELMAIRE), [Sources Chrétienes 531]. Paris, 2009. O posvetama Mariji u Istri vidi: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo*, str. 119.

kog (*Passio Mauri Afri*),⁸² koja svoj porečki oblik ima u spomenutoj verziji *Passio Parentina* i koja sadrži ključan dio teksta o prijenosu relikvija sv. Maura u Poreč (*hoc est iuxta litus Histriae civitatis Parentinae ubi corpus martyris usque in hodiernum diem, ... VI, 1-2*). Taj je sadržaj pasiji pridodan na kraju teksta. U tom je kontekstu lakše razumjeti da se od 9. stoljeća štovanje rimsko-afričkog mučenika, preneseno preko *Passio Parentina*, držalo odrazom srednjovjekovne identifikacije dvojice različitih svetaca: 1) porečkog, kojeg je moguće prepoznati na temelju osnovne arheološke dokumentacije, i 2) rimskog, kojeg spominje Jeronimov martirologij i epigram pape Damaza.⁸³ Povijesni martirologiji bilježe Maura iz Poreča na dan 21. studenoga, što točno odgovara datumu porečke obljetnice kada su akvilejski patrijarsi težili za obnovom jedinstva stare crkvene metropole i ponovno uspostavili autoritet nad istarskim poluotokom, te su očito težili i za stvaranjem nove hagiografije. Pretpostavlja se da je Rabanus Maurus za svoj Martirologij (843. – 854.) imao oslonac u *Passio Parentina*, a ne obratno, kako se u prvoj polovici 20. stoljeća držalo.⁸⁴ Dugo vremena vjerovalo se, na temelju *Passio Parentina* (BHL 5787), da je sv. Mauro, zaštitnik Poreča, bio zapravo Mauro Afrički, redovnik i mučenik, čiji su se ostatci čuvali u porečkoj katedrali sve do njihova prijenosa u Genovu 1354. godine.⁸⁵ Potvrda toga može se naći u mozaičkom prikazu poprsja sv. Maura na jednom od šest medaljona koji ukrašavaju ciborij biskupa Otona iz 1227. godine na glavnom oltaru Eufrazijane te nema sumnje da se 1227. godine na mozaiku nastojalo prikazati Maura Afričkog. Međutim, razumljivim postaje da je Porečka biskupija u skladu s uobičajenom praksom djelovanja karolinške crkvene politike u 9. stoljeću nastojala učvrstiti vezu s vanjskim središtima moći, papinskim Rimom, a time i samim Franačkim Carstvom. Poznato je, naime, da su svetačke relikvije u Franačkoj državi često mogle biti funkcionalne samo ako su bile povezane sa svecima rimske provenijencije te su kao takve najčešće bile importirane iz samog Rima uz nadzor i odobrenje karolinških biskupa. To je u nekim slučajevima podrazumijevalo i isključivanje hagiografskog naslijeđa nastalog tijekom ranijih stoljeća te je moglo rezultirati opadanjem interesa za lokalne mučenike i njihove relikvije.⁸⁶ Slični postupci potvrđuju privilegirane odnose s Rimom i naglašavaju prestiž svetaca koji su podnijeli mučeništvo u Rimu, što proizlazi iz osobite naklonosti karolinške dinastije prema svecima prošlosti, što se često potvrđuje i izostankom novih svetaca.⁸⁷

Štovanje pulskog mučenika sv. Germana, poznatog iz pasije i srednjovjekovnih crkvenih kalendara, ne dopušta mogućnost rješenja njegova identiteta. Narativni elementi pasije ukazuju na pripadnost korpusu akvilejskih i istarskih hagiografija, iako najstariji sačuvani rukopis pripada hagiografskoj zbirci *MLA* iz 12. stoljeća,⁸⁸ u kojoj su sakupljene i ostale

⁸² Kult rimskog mučenika Maura bio raširen u još nekoliko europskih crkvenih središta Italije i Europe.

⁸³ Usp. E. COLOMBI, *Passio Mauri*, str. 353–354.

⁸⁴ Usp. J. M. McCULLOH, »The *Passio Mauri Afri* and Hrabanus Maurus' Martirology« *Analecta Bollnadiana*, br. 91, 1973., str. 391–413; Victor SAXER, »L'Istria e i santi istriani Servolo, Giusto e Mauro nei martirologi e le passioni«, *AMSI*, br. 84, 1984., str. 57–96; E. COLOMBI, *Passio Mauri*, str. 368–371.

⁸⁵ Neupitan je mozaički prikaz poprsja sv. Maura Afričkog na jednom od šest medaljona koji ukrašavaju ciborij biskupa Otona iz 1227. godine na glavnom oltaru Eufrazijane. G. CUSCITO, *Martiri cristiani*, str. 124.

⁸⁶ Usp. Cristina LA ROCCA, »La cristianizzazione dei Barbari e la nascita dell'Europa«, *Reti Medievali Rivista*, god. 5, br. 2, (luglio-dicembre), Firenze, 2004., str. 30.

⁸⁷ Vidi: Pierre RICHE, »Les Carolingiens en quête de sainteté«, *Les Fonctions des Saints dans le monde occidental (IIIe–XIIIe siècle)*, Actes du colloque organisé par l'École Française de Rome »La Sapienza«, Rome, 27.–29. IX. 1988., [Collection de l'École Française de Rome, n. 149], Roma, 1991., str. 217–224.

⁸⁸ Usp. E. PEVERE, *Passio Germani*, str. 635.

pasije akvilejskih i istarskih mučenika.⁸⁹ Ostale pisane vijesti o sv. Germanu odnose se na izvore kasnoga srednjeg vijeka. Naracija ne donosi ni dvije osnovne hagiografske koordinate, datum smrti i mjesto ukopa, koje predstavljaju nepobitan kriterij za određivanje mučnikove autentičnosti. Bez obzira na odavno uočene stereotipne hagiografske elemente, poput mučnikove pripadnosti aristokratskom društvenom sloju (*christianus vir, nomine Germanus, ex parentibus nobilissimis*), opisa mučeništva, zatim navođenja simboličnog broja tri,⁹⁰ valja se složiti s činjenicom da prisutnost nekoliko vrlo starih jezičnih elemenata upućuje na sastavljanje pasije u razdoblju kasne antike. Te se pretpostavke temelje u prvom redu na spomenu grada Pule, koji se u tekstu pasije terminološki precizira kao *capite Histriae provinciae*. Povijesna analiza suvremenih izvora, kao u slučaju pasije sv. Justa, pokazuje da je riječ o točnom geografsko-administrativnom navodu koji odgovara bizantskoj epohi. Naime, tim je nazivom Istra označena u dvama službenim pismima ostrogotske vlasti, o čemu svjedoči Kasiodor.⁹¹ Bez ulaženja u pitanje mučnikova identiteta, podatak nas upućuje na to da je u prvoj polovici 6. stoljeća kult sv. Germana u Puli bio formiran. Osim toga, autentičnim se podacima mogu smatrati i epizode ispitivanja i mučeništva u amfiteatru, s obzirom na činjenicu da su se amfiteatri u kasnoj antici upotrebljavali u te svrhe.⁹² Znakovito je pritom i grčko ime đakona, koji je mučenika pokopao, *Elladius*, jer također ukazuje na mogućnost nastanka naracije u bizantskoj epohi, kada se grčki etnički element učvršćuje u južnoj Istri.⁹³ Srednjovjekovne vijesti o sv. Germanu nalazimo u dvama sačuvanim rukopisima: *Kalendarium Ecclesiae Polensis* iz 14. i 15. stoljeća, u kojima je datum slavlja 29. 4., zatim u dvama rukopisima *Proprium sanctorum* iz 14. i 15. stoljeća, koji prenose dijelove pasije, te u srednjovjekovnim gradskim statutima iz 1431., 1500., 1650. godine.⁹⁴ U kontekstu materijalnih dokaza nisu mu posvećene gradske ni izvangradske crkve iz kasne antike i ranoga srednjeg vijeka, iako je upravo područje Pulske biskupije intenzivno ispunjeno crkvenim građevinama različitog karaktera i namjene, a važno je naglasiti da nema podataka o relikvijama. Stoga je opravdano postaviti pitanje zbog čega Pula nije razvila vlastitu hagiografsku tradiciju na kojoj se mogao temeljiti identitet grada i biskupije u srednjem vijeku. Neupitnim se čini da je štovanje sv. Germana, ukoliko je u kasnoj antici i bilo prisutno, bilo u sjeni štovanja sv. Tome Apostola, zaštitnika gradske katedrale, čije su relikvije prisutne u crkvi sv. Tome vjerojatno od

---

⁸⁹ O zajedničkim osobinama s *Passio Parentina*, *Passio Pelagii* i *Passio Servuli* vidi u: E. PEVERE, *Passio Germani*, str. 647; C. M. PENNACCHIO, »Magnus est deus pueri. Note sulla *Passio S. Servuli, San Giusto*«, str. 147–148.

⁹⁰ German je bio tri dana u zatvoru (*et fuit ibi sanctus Dei tribus diebus et trius noctibus*), prije smrti preobratio je 3000 pogana a smaknut je na trećoj milji od grada.

⁹¹ Usp. Cassiodorus *Variae*, 12, 22, 1. Vjerojatno se Istra za vrijeme ostrogotske vlasti administrativno odijelila od Venecije, jer se u kasnijim bizantskim izvorima tako označava. Oznaka za Pulu kao glavni grad Istre također odgovara bizantskom razdoblju. Vidi u: Jadran FERLUGA, »L' Istria tra Giustiniano e Carlo Magno«, *Arheološki vestnik*, br. 43, Ljubljana, 1992., str. 175–190; Peter ŠTIH, »Istra v času ustanovitve koprške škofije«, *Acta Histriae*, br. 9, 1, 2001., str. 6., bilj. 13.

⁹² Vidi: R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 217–218.

⁹³ Usp. Andrej NOVAK, *L' Istria nella prima età bizantina* [Collana degli Atti, 27], *Atti CRSR*, Rovigno, 2007., str. 92.

⁹⁴ Usp. Camillo DE FRANCESCHI, »La leggenda di San Germano martire polese«, *AMSI*, br. 51–52, 1939–1940., str. 243–255; E. PEVERE, *Passio Germani*, str. 636.

početka 5. stoljeća.⁹⁵ Prisutnost apostolskih relikvija je u svakom slučaju imala prestižni značaj za kasnoantički grad. S druge strane, uspostavom bizantske vlasti od 539. godine Pula postaje središte provincije *Histriae* te grad u kojemu se, uz predstavnike središnjih državnih vlasti, javlja i nova provincijalna aristokracija sklona promoviranju orijentalnih svetaca koji postaju naslovnici brojnih crkava tzv. ravenskog tipa u gradu i široj okolici.⁹⁶ Hagiografska tradicija Novigrada oslanja se na kult sv. Pelagija. Nastanak pasije sv. Pelagija u akvilejskom crkveno-političkom ambijentu odražava se u samoj strukturi naracije, koja pokazuje sličnosti s ostalim akvilejskim i istarskim pasijama,⁹⁷ ali i u činjenici da se najstariji rukopisi nalaze u spomenutim karolinškim kodeksima iz Graza i Cividalea iz 9. i 10. stoljeća. Valja istaknuti da Novigrad od osamdesetih godina 8. stoljeća postaje glavnim crkveno-političkim središtem Karolinške države na njezinom istočnom rubnom području pod jurisdikcijom Akvilejske patrijaršije.⁹⁸ Tada se osniva biskupija i gradi katedrala s kriptom za pohranu relikvija sv. Pelagija, što su nedavno potvrdila arheološka istraživanja.⁹⁹ Naime, u kripti novigradske katedrale 1998. godine na unutarnjoj strani velike mramorne ploče koja je prekrivala sarkofag otkriven je grubo isklesani križ na kojemu je urezano »S(an)C(tu)S PELAGIU(s)«. Stručnjaci su ga na temelju osobina slova datirali u kraj 8. ili početak 9. stoljeća.¹⁰⁰ Valja naglasiti da je riječ o dosad najstarijem epigrafskom spomenu novigradskog zaštitnika sv. Pelagija. Taj važan epigrafski nalaz upotpunjuje dosadašnja saznanja o tradiciji šovanja sv. Pelagija u Novigradu. Naime, sve do njegova otkrića u historiografiji je bilo općeprihvaćeno da se prva vijest o sv. Pelagiju odnosi na podatak iz 1146. godine, kada je novigradski biskup Adam pohranio relikvije toga mučenika zajedno s relikvijama sv. Maksima, iako i dalje nije jasno odakle su relikvije stigle u Novigrad.¹⁰¹ O utemeljenosti njegova šovanja na okolnom području govori crkva sv. Pelagija izvan gradskih zidina Poreča. Crkva je porušena u 13. stoljeću pa se pretpostavlja da je i jedan dio oltarne ograde prenesen s toga crkvenog lokaliteta u porečku baziliku.¹⁰² Riječ je o natpisu koji se danas nalazi u atriju Eufrazijeve bazilike

⁹⁵ O prisutnosti relikvija sv. Tome apostola tome vidi u: P. PASCHINI, »Note sull'origine della chiesa di Concordia nelle Venetie e sul culto agli Apostoli nell'Italia settentrionale alla fine del secolo IV«, *Memorie storiche forogiuliesi*, br. 7, 1911., str. 9; F. LANZONI, *Le diocesi*, str. 899–900. Posebno o kultu sv. Tome Apostola i pitanju njegovih relikvija u navedenoj crkvi vidi u: G. CUSCITO, »I reliquiari paleocristiani di Pola. Contributo alla storia delle antichità cristiane in Istria«, *AMSI*, br. 72–73, 1972.–1973., str. 123, bilj. 92.

⁹⁶ Usp. B. MARUŠIĆ, *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula, 1967., str. 20–35.

⁹⁷ Vidi: V. MATTALONI, *Passio Pelagii*, str. 432–433.

⁹⁸ Usp. Miljenko JURKOVIĆ, »Il ciborio di Novigrad (Cittanova d'Istria)«, *Hortus Artium Medievalium*, br. 1, 1995., str. 141–149; ISTI, *Novigrad istarski između VII. i XII. stoljeća*, Split, 1996.; ISTI, »Il paesaggio monumentale di Cittanova nel passato e nel presente«, *Lapidario di Cittanova* (dalje: *Lapidario*) (ur. Miljenko JURKOVIĆ – Ivan MATEJČIĆ – Jerica ZIHERL), Novigrad/Cittanova, 2006., str. 11–18.

⁹⁹ Usp. Ivan MATEJČIĆ, »I monumenti altomedievali del Lapidario e la cattedrale di Cittanova«, *Lapidario* str. 21–33. Oblik katedrale vrlo je blizak karolinškim uzorima u središtu Carstva. Njezina kripa pripada dijelu prvog arhitektonskog sklopa, a na temelju njezine sličnosti s kriptom u Akvileji datira se na prijelaz iz 8. u 9. stoljeće.

¹⁰⁰ Istraživanja novigradske kripe provodio je Ivan Matejčić. Vidi: Ivan MATEJČIĆ, »Plutej oltarne ograde«, *Hrvati i Karolinzi* (ur. Ante MILOŠEVIĆ), Split, 2000.

¹⁰¹ Usp. Camillo DE FRANCESCHI, »Quando e come Cittanova d'Istria venne denominata Emona«, *Saggi e considerazioni sull'Istria nell'Alto Medioevo* (ur. Camillo DE FRANCESCHI), Trieste, 1971., str. 101–175.

¹⁰² Usp. I. MATEJČIĆ, »Poreč (Parenzo). Architrave di cancello presbiteriale«, *Bizantini, Croati, Carolingi. Alba e tramonto di regni e imperi* (ur. C. BERTELLI – G. P. BROGIOLO – M. JURKOVIĆ – I. MATEJČIĆ – A. MILOŠEVIĆ – C. STELLA), Brescia, 2001., str. 348. Tu je crkvu Ante Šonje datirao u 5. stoljeće,

u Poreču, a sačuvan je na arhitravu oltarne ograde. Natpis se datira u 9. stoljeća i glasi: »LEOPARDLIS PRE(sbiter) (h)OC FECIT IN AMORE(m) S(an)C(tu)S PELAGI(i)« (»prezbiter Leopard načinio je za ljubav sv. Pelagija«). Sudeći prema natpisu, štovanje sv. Pelagija je u 9. stoljeću bio sigurno već čvrsto ukorijenjeno ne samo u Novigradu nego i na susjednom području Porečke biskupije, što također potvrđuju liturgijski kalendari porečke i akvilejske crkve.¹⁰³ Međutim, rašireni običaj da se crkve vrlo često posvećuju istom svecu nužno izaziva konfuziju prilikom određivanja svečeva podrijetla i utvrđivanja izvornog mjesta štovanja, odnosno mjesta pogubljenja. U novigradskom slučaju valja pak razlučiti porijeklo kulta sv. Pelagija, čije je štovanje imalo neočekivanu prihvaćenost na njemačkom području zbog prijenosa svečevih relikvija iz Rima u Konstancu za vrijeme biskupa Salomona III. (890. – 919.),¹⁰⁴ a događaj je naglašen na kraju pojedinih rukopisa pasije sačuvanih na germanskom području.¹⁰⁵ U Konstanci ga lokalne kronike navode kao građanina Emone, mučenog u Konstanci, u kojoj ujedno postaje i gradski zaštitnik. R. Bratož isključuje grad Konstancu kao mjesto svečeva porijekla i mučenja jer se lokalna tradicija temelji na legendi o mučeniku koji je iz Emone i na relikvijama koje su donesene iz Rima početkom 9. stoljeća.¹⁰⁶ S druge strane, mjesto mučenja naznačeno u pasiji povezano je s Emonom iz Karnije, a bilježe ga rukopisi pasije sv. Pelagija s područja Njemačke, Švicarske, Austrije, Cividalea i Venecije.¹⁰⁷ U svim navedenim rukopisima sv. Pelagije označava se kao mučenik Emone. Prihvaćajući smještaj Emone u provinciji *Carniola*, R. Bratož pasiju je datirao u širok vremenski raspon od polovice 6. do početka 10. stoljeća.¹⁰⁸ Međutim, recentna analiza teksta pokazuje da se sastavljanje pasije može sa sigurnošću datirati od kraja 9. stoljeća te da se njezina izvorna redakcija može povezati s akvilejsko-istarskim ambijentom,¹⁰⁹ što odgovara razdoblju u kojemu Novigrad ima vodeću ulogu crkvenopolitičkog središta Istre u okviru Franačkog Carstva. Budući da hagiografski tekstovi o sv. Pelagiju ne donose podatak o prijenosu relikvija u Novigrad u Istri kao ni o samom štovanju, kao što je to slučaj u Konstanci za koju lokalna tradicija vezuje prijenos relikvija iz Rima, istarskom bi slučaju mogla odgovarati situacija s kraja 6. stoljeća, kada se stanovništvo panonske Emone (današnje Ljubljane) seli u sjeverno područje Istre.¹¹⁰ Upravo u tom kontekstu treba prepoznati povijesnu vrijednost pasije kojom se nastojalo učvrstiti kulturno naslijeđe Novigrada, u kojemu se najkasnije od kraja 8. stoljeća, štiju relikvije sv. Pelagija. Kada se uzme u obzir činjenica da su svečeve relikvije u novigradskoj katedrali prisutne krajem 8. stoljeća, može se pretpostaviti da je nepoznati autor u trenutku sastavljanja pasije raspolagao tim podatkom te je sastavio tekst za već postojeći kult. Prema

---

uspoređujući njezin tlocrt s memorijalnim kapelama na ranokršćanskom groblju Čimarè. Vidi: A. ŠONJE, *Crkvena arhitektura zapadne Istre: područje porečke biskupije od IV. do XVI. stoljeća*, Zagreb – Pazin, str. 49–50.

¹⁰³ Usp. Luigi PARENTIN, *Cittanova d'Istria*, Trieste, 1974., str. 208.

¹⁰⁴ Usp. V. MATTALONI, *Passio Pelagii*, str. 464.

¹⁰⁵ Usp. J. AUTENRIETH, »Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek Stuttgart, I.«, *Codici ascetici*, 1, Wiesbaden, 1968., str. 30; P. CHIESA, *I manoscritti*, str. 114.

¹⁰⁶ Usp. R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 234.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 230; V. MATTALONI, *Passio Pelagii*, str. 434–437.

¹⁰⁸ Usp. R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 225. O nazivu Emona vidi: G. CUSCITO, »Antiche testimonianze cristiane a Cittanova d'Istria«, *Atti CRSR*, br. 19, 1988.–1989., str. 57–61.

¹⁰⁹ Usp. V. MATTALONI, *Passio Pelagii*, str. 431–434.

¹¹⁰ Usp. R. BRATOŽ, *Il cristianesimo aquileiese*, str. 232.

tome, riječ je o prijenosu štovanja na izmaku antike, što nije neuobičajena pojava upravo u nesigurnom razdoblju kasne antike i o održavanju već postojećeg kulta. Može se stoga reći da je upravo posjedovanje relikvija sv. Pelagija ono što je bilo potrebno novigradskoj biskupiji ne samo kako bi se izjednačila s ostalim antičkim biskupijama u Istri nego i kako bi opravdala prestižni status crkvenog središta u okvirima Karolinške države u Istri.

Kako je na samom početku istaknuto, materijalne potvrde o štovanju istarskih mučenika često su neujednačene i nemaju isti stupanj pouzdanosti, stoga se nastojalo ukazati na specifičnosti štovanja pojedinih mučenika u kontekstu materijalnih tragova čašćenja, koji ipak u izvjesnoj mjeri za svakoga pojedinog mučenika istarske hagiografske tradicije potvrđuju ili ne autentičnost navoda iz pasija.

Tablica 2. Materijalni dokazi štovanja istarskih mučenika

Mučenik	Crkveni lokalitet	Relikvije	Natpisi	Ostali materijalni dokazi kulta
sv. Just	Katedrala sv. Justa u Trstu; crkva sv. Justa u Galizani	Lokul za relikvije u crkvi Madonna del Mare u Trstu	-	Ranokršćanska bazilika križnog tlocrta s kraja 4. ili početka 5. st. pregrađena krajem 5. ili početkom 6. st. (Via Madonna del Mare)
sv. Pelagije	Novigradska katedrala iz 8/9. st.; crkva sv. Pelagija izvan gradskih zidina Poreča iz 9. st. (porušena)	Spomen relikvija sv. Pelagija i sv. Maksima za biskupa Adama iz 1146. iz novigradske katedrale	Križ s imenom sv. Pelagija na poklopcu sarkofaga, 8/9. st. iz kriptе novigradske katedrale; natpis u atriju Eufrazijeve bazilike u Poreču na arhitravu oltarne ograde	-
sv. Mauro porečki (biskup)	Porečka katedrala posvećena Djevici Mariji i sv. Mauru; crkva sv. Maura kod Galizane, 6. st.	Natpis o prijenosu relikvija s izvangradskog groblja u katedralu, 4./5. st. (<i>episcopus et confessor</i>)	Natpis SCS Maurus ispod prikaza sv. Maura u Eufrazijevoj bazilici	Prikaz na mozaiku u Eufrazijevoj bazilici iz 6. st.; prikaz na mozaiku u kapeli sv. Venancija u Rimu, 6. st.
sv. German	-	-	-	-

Zaključak

Na temelju materijalnih dokaza i posvećivanja crkava možemo uočiti opadanje interesa za vlastite mučenike tijekom bizantskog razdoblja u Istri. Tek uspostavom franačke vlasti u Istri, koja se temeljila na samostanima i gradskim katedralama te je imala uporište u carskom autoritetu, postaje vidljivom osobita naklonost karolinške dinastije prema svecima prošlosti (sv. Just, sv. Pelagije, sv. German) i prema rimskim svecima (sv. Mauro Afrički), koji su uživali ugled antičkih mučenika kasnorimskog Carstva. Na području lokalne hagiografske produkcije ta se tendencija može prepoznati u odabiru protagonista koji su vezani uz Rim i ideal samostanskog života. Pritom se u istarskoj hagiografiji ne raspoznaje posebna odanost i šovanje gradskih zajednica prema novoj kategoriji svetaca – gradskim biskupima – koji u 5. i 6. stoljeću preuzimaju ulogu zaštitnika u sjevernoitaljskim gradovima. Jedino se Poreč ističe šovanjem vlastitog biskupa sv. Maura, čije pak šovanje tijekom 9. stoljeća dobiva drukčije osobitosti stvaranjem novog kulta sv. Maura Afričkog. Specifičnost pulske hagiografije i dalje se objašnjava činjenicom da su se u pulskoj katedrali šovale relikvije sv. Tome apostola, što Puli daje već u kasnoj antici važnu poziciju na hijerarhijskoj ljestvici gradova i biskupija, iako još uvijek nije jasno zbog čega nema tragova šovanja lokalnog mučenika sv. Germana iz kasne antike i ranoga srednjeg vijeka kada gradovi teže stvaranju vlastite urbane svijesti i identiteta temeljenog upravo na šovanju vlastitog sveca. U slučaju Novigrada može se također govoriti o specifičnom povijesnom i hagiografskom kontekstu zbog crkveno-političkog statusa koji je grad uživao na istočnoj granici Franačkog Carstva pa u tom smislu relikvije sv. Pelagija, nedvojbeno prisutne u kripti novigradske katedrale još od kraja 8. stoljeća, predstavljaju temelj za sastavljanje pasije najkasnije krajem 9. stoljeća u okvirima akvilejskoga hagiografskog korpusa. Jedinim se pouzdan istarskim mučnikom, uz porečkog biskupa sv. Maura, bez obzira što ga izravno ne spominju kasnoantički izvori, može smatrati tršćanski sv. Just, čija se smrt datira u doba velikih progona za vrijeme Dioklecijana i Maksimijana 303. – 304. godine. Znakovito je da ni jedan protagonist istarskih pasija ne pripada najvišim crkvenim krugovima te očito ti mučenici ne odgovaraju epohi redakcija životopisa biskupa mučenika,¹¹¹ što je raširena pojava sjevernotalijanske hagiografiji između kraja 8. i prve polovice 9. stoljeća i u kojima je biskup predstavljen kao osnivač i začetnik lokalne crkve.¹¹² Od zadnje četvrtine 8. stoljeća u Istri biskupi su predstavljali oslonac karolinškom prodoru u tradicionalno bizantska područja, kojima je pripadala i Istra, i u kojima je vojni element bio čvrsto povezan s Carstvom. Istarska hagiografska tradicija u pravilu nije pouzdano potvrđena arheološkim nalazima, osim u slučaju sv. Maura, koji međutim, s obzirom na zamjenu identiteta mučenika, predstavlja specifičan slučaj. Novije i pouzdanije hagiografske spoznaje odnose se na Novigrad. Na temelju otkrića natpisa na sarkofagu s imenom sv. Pelagija u kripti katedrale može se sa sigurnošću reći da su se na tom mjestu od kraja 8. stoljeća šovale relikvije toga sveca, iako mu je identitet i dalje upitan te nije moguće utvrditi odakle su relikvije stigle.

---

¹¹¹ E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 102.

¹¹² O rijetkosti pojave figure biskupa mučenika u sjevernotalijanskoj hagiografiji vidi: J. C. PICARD, *Le souvenir*, str. 683–684, 701–711; E. COLOMBI, *Caratteristiche*, str. 102.

Summary

HAGIOGRAPHIC TRADITION OF ISTRIA AND MATERIAL TRACES OF MARTYRS' WORSHIPING IN THE LATE ANTIQUITY AND EARLY MIDDLE AGES

This investigation of the hagiographical tradition in Istria is based upon analysis of the passions of the martyrs from Istria, and writings about it are preserved in Carolingian codices from the end of the ninth and tenth century. Since the character of such investigation is a rather complex topic, this unavoidably raises question of solid material evidence that could support the theory, i. e. archaeological remains that could witness worshipping cult of the martyrs' in Istria. Such approach should include unambiguous research of the material remains of ecclesiastical edifices in which such venerating took place, as well as findings of epigraphical material, reliquaries, and illustrations of martyrs. Since Istria lacks unambiguous archaeological findings regarding the cult of martyrs in the late antiquity and early Middle Ages, one has to use methodology of identification of early dedications of local churches. The investigation revealed that passions of the Istrian martyrs has limited historical value, though their general intention was to show all the martyrs as antique, and to settle time and circumstances of their deaths in the period of prosecutions of early Christians. Contents and structure of hagiographical texts in some segments reveal older nucleus, which can be testified by some philological characteristics like usage of terminology characteristic for the Late antiquity and early Byzantine administration.

Still, data extracted from the Istrian hagiographical tradition cannot be sufficiently corroborated with archaeological findings, except in the case of St Maurus, who – considering the fact of identity switch, which happened in the ninth century – incorporated diverse characteristics. Recent and more reliable hagiographical interpretations refer to Novigrad. Namely, in the case of Novigrad one can also trace specific circumstances of occurrence and development of the cult of St Pelagius, or better to say his relics; mainly because the specific political and ecclesiastical status of this city, which was placed on the border with the Frankish Empire. In this context relics of St Pelagia undoubtedly are present in the crypt of the cathedral of Novigrad already in the late eighth century, and as such they represent a basis for formation of the passion at least at the end of the ninth century. Thus, such findings are in accord with the framework of hagiographical corpus of Aquileia. Even though there is no explicit mention in the Late antiquity sources, one can still recognize St Iustus of Trieste as a genuine Istrian martyr, since he died during great prosecutions during reign of emperors Diocletian and Maximian (303 – 304). By the same token, hagiographical specificities of Pula can be explained by the fact that in the cathedral complex of Pula believers worshiped relics of St Thomas Apostle, and this fact placed Pula high in the ranking list of cities and bishoprics already in the Late antiquity; although it is not clear why there is no traces of veneration of the local martyr German during the Late antiquity and early Middle Ages, when all the cities tended to create their own urban awareness and identity around cult of a local saint. It is indicative that none of the protagonists of the Istrian passions was a member of the highest ecclesiastical circles. Consequently, these Istrian martyrs cannot be related to the epoch of redaction of biographies of bishop-martyrs, which was major characteristic of the hagiographies

from the Northern Italy in the period between the end of the eighth and first half of the ninth century. In this sense it is important to note that from the last quarter of the eighth century in Istria bishops were supporters of Carolingian penetration into traditionally Byzantine territories, and in this region military stratum was deeply connected with the Empire. Considering such circumstances, passions crated in this period were placed into hagiographical ambience of Aquileia, especially after the Council of Mantua (827) when Istrian bishoprics were subjected to the Archbishopric of Aquileia.

KEY WORDS: *Istrian martyrs, Aquileia, passions, late antiquity, churches.*